

Erken Cumhuriyet Dönemi Edebiyat Dergilerinde Çeviri, Eleştiri ve Polemik: Çeviri Tarihine ‘Tercüme Münakaşaları’ Işığında Bakmak*

Translation, Criticism and Polemics in Literary Magazines of the Early Republican Turkey: Looking at Translation History in the Light of ‘Translation Debates’

Araştırma/Research

Devrim Ulaş ARSLAN*

* Araştırma Görevlisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Mütercim-Tercümanlık Bölümü, d.ulas.arslan@gmail.com, ORCID ID: orcid.org/0000-0003-2520-7131

ÖZET

Türkiye odaklı çeviri tarihi çalışmalarında *Tercüme*, *Metis Çeviri* ve *Yazko Çeviri* gibi çeviri odaklı yayınlar dışında kalan süreli yayınlardaki çeviri eleştirilerinin genellikle göz ardı edildiği bulgusundan yola çıkan bu çalışmanın iki temel amacı bulunmaktadır. Bunlardan ilki, 1935-1945 yılları arasında *Yücel*, *Varlık*, *Oluş*, *Marmara*, *Harman* ve *Kalem* gibi edebiyat dergilerinde yayımlanan eleştirel metinlerin geniş çeşitliliğine dikkat çekerek söz konusu metinlerin içerikleri ve biçimsel zenginlikleri sebebiyle çeviri eleştirisi, inceleme ya da tanıtım gibi kavramların akademik tanımlarıyla uyumsuz olduğunu göstermektir. Bu sebeple, mevcut çalışmada bu metinlerin daha kapsayıcı bir isimlendirmeye “çeviri üzerine eleştirel metinler” olarak tanımlanması önerilmekte ve yeni bir sınıflandırmanın gerekliliği vurgulanmaktadır. Çalışmanın ikinci amacı ise, yukarıda sözü geçen dergilerin 1935 ve 1945 yılları arasında taranması ile oluşturulmuş metinler derlemi içerisinde, Türkiye odaklı çeviri tarihi araştırmaları açısından dikkat çekici özellikler taşıyan iki büyük ‘tercüme münakaşasını’ eleştirilerin erek kültürde meydana getirdiği etki ile birlikte özgünlük, yazarlık, tercüme, intihal ve adaptasyon kavramları üzerinden sorunsallaştırmaktır. Çalışma sonucunda, çeviri üzerine eleştirel metinlerin erek kültürde büyük çapta tartışma ve sorgulamalara sebep olabildiği ve dönemin birçok yazar ve aydınının gizli çeviri veya adaptasyon gibi sınırdaki çeviri faaliyetleri karşısında sorgulayıcı ve eleştirel bir bakış açısı

* Bu çalışmanın kısaltılmış hâli 2019 yılında II. Uluslararası Rumeli Dil, Edebiyat, Çeviri Sempozyumu’nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur. Çalışma henüz taslak hâlindeyken yaptıkları değerli yorumlar ve öneriler için Dr. Öğr. Üyesi Müge Işıklar Koçak ve Dr. Öğr. Üyesi Ahu Selin Erkul Yağcı’ya teşekkür ederim.

benimsediği gözlemlenmiştir. Çalışmada, ayrıca, 1935-1945 yılları arasında edebiyat dergilerinde yayımlanmış olan çeviri üzerine eleştirel metinlerin incelenmesinin Türkiye odaklı çeviri, eleştiri ve edebiyat tarihine yeni veriler aracılığıyla katkıda bulunabileceği ve dönemin daha bütüncül temsiline olanak sağlayacağı görüşü savunulmaktadır.

Anahtar Sözcükler: çeviri eleştirisi tarihi, çeviri tartışmaları, süreli yayınlarda çeviri, *Hamlet*, Ercüment Ekrem Talu.

ABSTRACT

Starting off from the finding that apart from periodicals focusing on translation such as *Tercüme*, *Metis Çeviri*, and *Yazko Çeviri*, translation criticisms in periodicals are mostly overlooked in Turkish translation history research, this paper has two aims. The first is, by drawing attention to the wide variety of critical texts published in literary magazines such as *Yücel*, *Varlık*, *Oluş*, *Marmara*, *Harman*, and *Kalem* between 1935 and 1945, to display that these critical texts, on the grounds of their substantial content and textual structure, are incompatible with scholarly definition of the concepts such as translation criticism, review or publicity. For this reason, this paper suggests identifying these texts more inclusively as “critical texts on translation” and emphasises the necessity for a new classification of these texts. The second aim of the paper is to problematize two grand ‘translation debates’ that have remarkable features with regard to concepts of originality, authorship, translation, plagiarism and adaptation along with the criticisms’ impact on the target culture. This paper concludes that critical texts on translation can cause large-scale discussions and inquiries within the target culture and that many writers and intellectuals of the period adopted a problematizing and critical attitude in the face of borderline translation activities such as concealed translation or adaptation. In addition, this paper argues that investigating critical texts on translation published in literary magazines between 1935 and 1945 can contribute to the history of translation, criticism, and literature in Turkey by providing the researchers with new data enabling a more holistic view of the period.

Keywords: history of translation criticism, translation debates, translation in periodicals, *Hamlet*, Ercüment Ekrem Talu.

1. Giriş: Akademik Çalışma Nesnesi Olarak Çeviri Eleştirileri

Çeviri eleştirisi, uygulamalı çeviribilimin bir alt alanı olmanın yanı sıra günümüzde çeviri tarihi çalışmaları için önemli bir veri kaynağıdır. Bu doğrultuda, çeviri eleştirisi literatürüne bakıldığında temel düzeyde üç farklı çalışma türü dikkat çeker.¹ Bunlardan ilki, bir ya da birden fazla metnin çevirisine/çevirilerine odaklanan, uygulamalı çeviribilim alanına ait örnekler olarak değerlendirilebilecek akademik çeviri eleştirileridir (örn. Paker, 1983; Kasap ve Salman, 1988; Demirtürk, 1990; Dinçel, 2007; Demirkol, 2011). İkincisi, uygulamalı çeviribilim alanını yönlendirmeyi amaçlayan, genellikle kural koyucu bir yaklaşımla oluşturulmuş, çeviri eleştirisinin “nasıl yapılması gerektiğine” odaklanan ve eleştiri için bir yöntem veya model önerisinde bulunan çalışmalardır (örn. Reiss, 2000 [1971]; Van den Broeck, 1985; Berman, 2009 [1995]; Hewson, 2011). Üçüncü gruptaki çalışmalar ise genellikle betimleyici ve yorumlayıcı bir bakış açısı benimseyen, tarihî bilgi

¹ Türkiye’de bir uygulama olarak çeviri eleştirisinin gelişiminde önemli katkılarda bulunan, dünya çeviribilim literatüründe çeviri eleştirisi hakkındaki gelişmeleri Türkiye’de tanıtan Göktürk (1986), Karantay (1987), Paker (1988) gibi çalışmalar bu sınıflandırmanın kapsamı dışında tutulduğundan gruplandırmaya dâhil edilmemiştir.

üretmeyi amaçlayan ve çeviri eleştirilerinin belirli bir dönem veya vaka çalışması özelinde “nasıl yapıldığı” ile ilgilenen çalışmalar olarak nitelendirilebilir. Son gruptaki bu çalışmaları, eleştirilerden faydalanma amaçlarına göre ayrıca iki farklı alt grupta kategorize etmek mümkündür. Söz konusu çalışmaların büyük bir bölümü çeviri eleştirilerinden diğer kaynaklara ek olarak tamamlayıcı veri elde etmek amacıyla faydalanırken (örn. Venuti, 1995; Koskinen ve Paloposki, 2003; Tahir-Gürçağlar, 2005; 2008) bir grup çalışma da çeviri eleştirilerini tarihî bir çalışma bağlamında odağına almakta ve belirli bir eleştiri derlemi dâhilinde kullanılan ölçütleri (örn. Bogenç-Demirel ve Yılmaz, 1998; 2000; Fawcett, 2000), çeviri olgusuna yaklaşımları ve eleştiri anlayışları (örn. Dizdar, 1992; Daldeniz, 2011; Özdilek, 2013), eleştirilerin çeviri metnin erek kültürdeki konumunu belirleyiciliği (örn. Kemppanen, 2011) ya da eleştirilen eser türleri ve eleştirmen profilleri (örn. Baer, 2017) gibi çeşitli parametreler çerçevesinde sorunsallaştırmaktadır.

Çeviri eleştirilerinin betimleyici çalışmalarda materyal olarak kullanılmasına zemin sağlayan kuramsal çalışmalar ise 1990'lara uzanmaktadır. Gideon Toury, çeviri ile ilgili kişilerin çeviri edimi ya da çeviri metin(ler) hakkında ürettiği eleştirel malzeme (Toury, 1995, s. 65) olarak tanımladığı “metin dışı materyaller”den [*extratextual materials*] çeviri normlarının yeniden oluşturulmasında kullanılacak veri kaynakları olarak söz eder. Ancak, bu tür materyallerin taraflı ve önyargılı olduğunu savunarak metin dışı materyallerin çeviri metnin kendisi karşısında ikincil bir konuma sahip olduğunu belirtir. Bu sebeple, Toury'e göre çeviri eleştirileri gibi metin dışı materyaller çeviri normlarının ortaya çıkarılmasında yalnızca bir yan kaynak olabilir (Toury, 1995, s. 65). Bir veri kaynağı olarak eleştirilerin önemine değinen bir diğer araştırmacı da Gérard Genette'dir. Genette “öte metinler” [*epitexts*] kavramı ile bir kitap hakkında üretilmiş olan röportaj, reklam ve eleştiri gibi fiziksel olarak kitaptan ayrı materyallerden kitabın alımlanmasını etkileyen kaynaklar olarak söz eder. Genette'e göre bu tür materyaller, kitabın kapağı, önsözü, tanıtım yazısı gibi “çevre metinler” [*peritexts*] ile beraber bir kitabı, sıradan bir metinden ayıran öğelerdir (Genette, 1997, s. 1, 5). Toury ve Genette'in katkıları eleştiri metinlerinin önemine değinse de, çeviribilim alanında eleştirilere odaklanan çalışma sayısı sınırlıdır. Her ne kadar Elif Daldeniz-Baysan (2011, s. 109) dergiler üzerine akademik çalışma yapılmayan dönemin geride kaldığını belirtmişse de, yayımlanmış çalışmaların sadece birkaç süreli yayın ile sınırlı kaldığını, ayrıca José Lambert (1991), Luc van Doorslaer (2011) ve Ceyda Özmen (2016, 2018) tarafından da belirtildiği üzere, çeviribilim alanında yapılan çalışmalarda süreli yayınların, kitap formatındaki yayınlara kıyasla genellikle göz ardı edildiğini savunmak yanlış olmayacaktır.²

² Okuduğunuz çalışmanın yayımlanma süreci esnasında *Translation and Interpreting Studies* isimli çeviribilim dergisinin *Translation and/in Periodicals* başlıklı, süreli yayınlar özel sayısı María Constanza Guzmán editörlüğünde yayımlanmıştır. Farklı coğrafya ve kültürlerle bağlantılı olarak süreli yayın-çeviri ilişkisini inceleyen bu özel sayıda işlenen temel başlıklar şöyle özetlenebilir: süreli yayın çalışmalarının [*periodical*

Türkiye’de çeviri eleştirilerine çalışma nesnesi olarak odaklanan çalışmalar incelendiğinde bu çalışmaların büyük bir bölümünün eleştiri derlemeni *Tercüme* (1940-1966), *Yazko Çeviri* (1981-1984), *Metis Çeviri* (1987-1992) gibi çeviri dergilerinde yayımlanan eleştirilerin oluşturduğu görülmektedir. Türkiye’de çeviri eleştirilerini ana materyal olarak inceleyen bilgin dâhilindeki ilk çalışmalar Nusret Hızır’a (1941a, 1941b, 1943) aittir. Hızır, *Tercüme* dergisinde yayımlanan ilk yazısında çeviri edimi hakkında yayımlanan eleştiri metinlerini inceler ve bu eleştirilerde kullanılan “mana, ruh, şekil, eda, hava, lisanı yaşama, sadakat, hayat” (Hızır, 1941a, s. 267) gibi kavramların anlamlarının belirsizliğinden şikâyet eder. Hızır, ikinci ve üçüncü yazısında aynı dergide çıkmış olan altı çeviri eleştirisini inceleyerek bu yazıların içeriklerini maddeler hâlinde özetler ve eleştirilerin çelişkili tutumlarını sorunsallaştırır (Hızır, 1941b, s. 369; Hızır, 1943, s. 178).

Benzer şekilde, Dilek Dizdar (1992), *Metis Çeviri*’de çeviri eleştirisi başlığıyla yayımlanmış yazılardan oluşturulmuş 23 metinlik bir derlemi inceler. Dizdar yayımlanan eleştirilerin işlevlerini sorunsallaştırarak derginin çeviriye ilişkin tutumunu değerlendirir ve *Metis Çeviri*’nin Türkiye’de “çeviri eleştirisi tanımını [...], çeviri gerçeklerine yaklaşımı önemli ölçüde etkilediği” (Dizdar, 1992, s. 132) sonucuna varır. Bu çalışmadan bir yıl sonra, Işın Bengi, *Metis Çeviri*’nin dokuzuncu sayısında yayımlanan ve çeviri hakkında eleştirel görüşlere yer veren beş farklı yazıyı eleştiri normlarını belirlemek amacıyla inceler ve “bu yazıların temelini kaynak-odaklı, süreç-ağırlıklı ve kuralcı” (Bengi, 1993, s. 45) bir yaklaşımın oluşturduğunu belirtir.³ Çeviri dergilerinde çıkmış olan çeviri eleştirilerini inceleyen diğer iki çalışma Emine Bogenç-Demirel ve Hülya Yılmaz (1998; 2000) tarafından yapılmıştır. Bogenç-Demirel ve Yılmaz *Tercüme*, *Yazko Çeviri* ve *Metis Çeviri* dergilerinde yayımlanan çeviri eleştirilerine odaklanarak *Tercüme*’nin tüm sayılarını incelemiş ve eleştirmenler tarafından kullanılan başlıca değerlendirme ölçütlerini ortaya koymuştur. *Yazko Çeviri* ve *Metis Çeviri* dergilerinde yayımlanan eleştiriler hakkında detay verilmeyen ve bu dergiler için genellikle ikincil kaynaklardan faydalanılan çalışmada, Türkiye’de “çeviri eleştirisine gerekli önem ve ağırlık verilememiştir” sonucuna vararak bu durumun oluşmasında “toplumsal yozlaşmanın ve Türkiye’deki yetersiz biçimde yürütülen kültür politikalarının” (Bogenç-Demirel & Yılmaz, 2000, s. 94) önemli rol oynadığı genellemesi yapılmıştır. Ancak, yazının devamında

studies] çeviri tarihi bağlamında süreli yayın incelemelerine katkısı (Tahir-Gürçağlar, 2019), belirli bir süreli yayında çevirinin kültürel kimlik oluşturma aracı olarak rolü (Çelik, 2019), süreli yayınlarda çevirilerin ve çeviri incelemelerinin ideolojik-kültürel yansımaları (Lovett, 2019), süreli yayınların aktüelliği ve değişkenliğinin çeviri ve buna bağlı faaliyetler üzerindeki etkisi (O’Connor, 2019), süreli yayınların hukuki ve toplumsal etkiler karşısında dil ve çeviri bağlamında tutumu (Gasca Jiménez, Álvarez & Fernández, 2019), belirli bir yazarın süreli yayınlar yoluyla alımlanması (Bollaert, 2019), çeviri tefrika edebiyat (Li, 2019) ve farklı akademik geleneklerde süreli yayın-çeviri ilişkisi (Córdoba Serrano, 2019).

³ Bengi’nin bu çalışması, yalnızca “çeviri eleştirisi” başlığı altında yayımlanan metinlerin değil, farklı başlıklar altında yayımlanan metinlerin de çeviri hakkında eleştirel görüşler içerebileceği bulgusunu içerdiğinden önem arz etmektedir. Bu çalışmanın devamında gösterileceği üzere, birçok süreli yayında, çeviri eleştirisi başlığı altında yayımlanmasa da fiilen çevirileri eleştiren birçok yazı bulunmaktadır.

gösterileceği üzere Türkiye’de özellikle 1935-1945 yılları arasında çeviri eleştirisine göz ardı edilemeyecek derecede önem verilmiş ve çeviri hakkında farklı türlerde birçok eleştirel metin üretilmiştir.

Tercüme dergisinde yayımlanan eleştirilere odaklanan bir başka çalışma Hilmiye Özdilek’e (2013) aittir. Özdilek, çalışmasında *Tercüme* dergisinin tamamında yayımlanan eleştirileri inceler ancak Bogenç-Demirel ve Yılmaz’dan farklı olarak kullanılan ölçütleri her eleştirmen için ayrı ayrı ele alır. Ayrıca eleştirmenlerin yaklaşımını çeşitli çeviribilim kuramcılarının görüşleriyle kıyaslar, eleştirmenlerin genellikle soyut bir eleştiri çerçevesi çizdiğini öne sürer (Özdilek, 2013, s. 133). Çeviri dergilerinde yayımlanmış eleştirilere odaklanan çalışmalara bir istisna olarak Elif Daldeniz’in 2011 tarihli çalışması gösterilebilir. 1940’larda *Tercüme* dergisinin ilk sayılarında çıkan 12 çeviri eleştirisini 1990-2000 yılları arasında *Defter*, *Virgül*, *Varlık*, *Kitap-lık* ve *Bursa TÖMER Çeviri Dergisi*’nde çıkan 12 eleştiriyle kıyaslayan Daldeniz, geç dönemde yayımlanan eleştirilerin *Tercüme*’de yayımlanan eleştirilere kıyasla ilerleme gösteremediğini savunur. Daldeniz ayrıca, Özdilek ya da Bogenç-Demirel ve Yılmaz gibi araştırmacıların aksine, *Tercüme* dergisinde yayımlanan eleştirel yazıların 1990-2000 yılları arasında söz konusu dergilerde yayımlanan eleştiri yazılarına göre “daha yoğun ve derinlikli” (Daldeniz, 2011, s. 110) olduğunu ima eder.

Görüldüğü üzere, Türkiye’de çeviri eleştirisi hakkındaki çalışmaların büyük bir kısmı çeviri dergilerine odaklanmakta ve diğer süreli yayınlarda yayımlanmış olan eleştiriler çoğunlukla göz ardı edilmektedir. Bu çalışma kapsamında taranan *Yücel*, *Varlık*, *Oluş*, *Marmara*, *Harman*, *Kalem* ve *Tercüme* dergilerinin tamamında 1935-1945 arası dönemde yayımlanmış toplam 240 farklı çeviri eleştirisi bulunmuştur. Elde edilen derlemde bulunan bu metinlerden yalnızca 90 tanesi (%37,5) *Tercüme*’de yayımlanmıştır. Dönem içinde yayımlanan diğer edebiyat ve fikir dergileri ile gazeteler tarandığı takdirde bu oranın daha da düşeceğini tahmin etmek zor olmayacaktır. Bu bulgu, söz konusu dönem için çeviri eleştirisi pratiğinin *Tercüme* dergisi tekelinde bulunmaktan uzak olduğunu göstermektedir. Bunun sonucu olarak, çeviri eleştirilerini incelerken, yalnızca çeviri dergilerine odaklanan çalışmalardan edinilen sonuçların bütünlüklü olamayacağı kanısına varmak mümkündür. Ayrıca, çeviri eleştirileri hakkında mevcut akademik çalışmalar incelendiğinde, bu çalışmalarda zaman zaman çelişkili sonuçlara varıldığı da görülmektedir. Bunun sebebi, araştırmacılar tarafından eleştiri ve eleştirmen görüşlerinin oluşturduğu ayrışık yapının bağdaşık bir bütün gibi değerlendirilmek istenmesi olmalıdır. Genelgeçer sonuçlara varmak amacı güden bu yaklaşımın, çatışan çeviri ve eleştiri anlayışlarının geri planda kalmasına sebep olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle, bu çalışma 1941’de çeviri eleştirilerinden doğan iki tartışmaya ve bunların kaynak kültür üzerindeki etkilerine odaklanacaktır. Bu sayede çeviri dergileri dışındaki süreli yayınlarda bulunan çeviri eleştirilerine dikkat çekmenin yanı sıra çatışan özneler ve görüşlerin ortaya konması hedeflenmektedir. Çeviribilim dışındaki disiplinlerde, edebiyat ve basın tarihinde meydana gelen tartışmalar,

20

araştırmacılar tarafından önemli bir tarihsel veri kaynağı olarak görülmüş ve bu konuda Türkiye’de ve yurtdışında birçok araştırma yayınlanmıştır (Erer, 1965; Blommaert, 1999; Arthur, 2002; Karaca, 2008; 2017; Ünal & Diri, 2018). Çeviri tarihi için de çeviri ve eleştiri ile bağlantılı tartışmaların ortaya çıkarılması ve tartışılması yeni araştırma konularına kapı aralayabilir.

2. Çeviri Eleştirisi ve Fazlası: Erken Cumhuriyet Dönemi’nde Çeviri Üzerine Eleştirel Metinler

Carol Meier, edebiyat disiplinindeki ayırmadan faydalandığı çalışmasında, eleştiri [*criticism*] ve inceleme [*review*] kavramlarını birbiriyle bağlantılı fakat farklı edimler olarak nitelendirir. Meier’e göre, bir eleştirmen genellikle “yeni olan ya da olmayan kitapları detaylı olarak irdeler ve okurun esere aşına olduğunu varsayar”⁴, diğer yandan inceleme yazarı “okuyucuyu yeni kitaplar hakkında bilgilendirir ve kitapların alınıp okunmaya değer olup olmadıkları hakkında görüş bildirir” (Meier, 2008, s. 236). Bu tanımlama Outi Paloposki’nin “akademik bir faaliyet olarak eleştiri” ile “gazetecilikle bağlantılı bir faaliyet olarak inceleme” (Paloposki, 2012, s. 185) arasında yaptığı ayırmada da örtüşmektedir. Tanıtım [*publicity*] ise bir kitapla ilgili olarak reklam amaçlı yayımlanan oldukça kısa değerlendirme ya da bilgilendirme yazıları olarak tanımlanabilir. Genellikle, bir tanıtım yazısında kitap hakkında olumsuz bir görüş belirtilmezken incelemelerde belirtilebilir. Ne var ki, eleştiri, inceleme ve tanıtım kavramları arasında yapılabilecek bu ayırım, Erken Cumhuriyet Dönemi’nde yayımlanan eleştirel metinlerin sınıflandırılmasında yetersiz kalmaktadır. Diğer ülkelerin eleştiri geleneklerinde de bu ayırım net değildir. Örneğin, Hannu Kalevi Riikonen, Meier ve Carol’un yaptığı ayırım aksine, Finlandiya’da eleştirinin genellikle gazeteler ve diğer süreli yayınlarda yayımlanan inceleme yazıları olarak algılandığını ifade etmiştir (Kemppanen, 2011, s. 148). Ayrıca Türkiye’de ve diğer ülkelerde çeviri eleştirileri üzerine yapılan çalışmalarda kullanılan kavramlar birbiriyle örtüşmemektedir. Türkiye’de yapılan tüm çalışmalarda, metinler çeviri eleştirisi adı altında incelenirken yurtdışında konu hakkında yapılan çalışmaların çoğunda inceleme kavramı kullanılmaktadır (bkz. Fawcett, 2000; Kemppanen, 2011; Baer 2017).

Bu çalışma sonucunda elde edilen veriler 1935-1945 yılları arası dönem için eleştiri, inceleme, tanıtım ayırımının Türk eleştiri geleneği için uygun bir ayırım olmadığını gösterir niteliktedir. Örneğin, eleştiri adı altında yayımlanan yazıların okuyucunun metne aşına olduğu varsayımında bulunmadığı birçok eleştirinin başında bulunan ve eserin içeriğini özetleyen paragraflardan anlaşılabilir. Yine de, bu yazılar bir inceleme yazısı olarak da görülemez çünkü çeviri hakkında detaylı metin incelemesi içerebilmektedirler. Ayrıca, yazının devamında gösterileceği üzere, genelgeçer ayırmada sözü edilen üç grupta da bağlantısı olmayan eleştirel metin türleri bulunmaktadır. Bu çeşitliliğin sebebi olarak Erken Cumhuriyet Dönemi’nde çevirinin bir Batılılaşma aracı ve ulus inşasının önemli bir

⁴ Aksı belirtilmedikçe yabancı dilde yayımlanmış kaynaklardan yapılan alıntıların çevirisi bana aittir.

Resim 1 ve Resim 2: Cemal Nadir Güler'in Çeviri Konulu İki Karikatürü

(Güler, 1938b, s. 63)

- Haberin var mı, ben bugün Fransızcaya başladım!..
- Ne duruyorsun roman tercüme etsene!..

(Güler, 1944, s. 103)

- Pencere önünde durup tabiat kitabını okuyacağına bir kitap al da oku!..
- Öyle amma bunda hiç olmazsa dil yanlış, tercüme hatası yok!..

yapı taşı olarak sahip olduğu saygın konum gösterilebilir. Çeviriye atfedilen bu büyük önem çeviri üzerine üretilen söylemin de oldukça yoğun ve girift bir yapıya ulaşmasına neden olmuştur. Radikal bir örnek olarak dönemin meşhur karikatüristi Cemal Nadir Güler'in çeviri üzerine eleştirel söylem üreten iki karikatürü gösterilebilir (bkz. Resim 1 ve 2). Görüleceği üzere, Güler, *Yücel*'de yayımlanan bu iki karikatürde mizahi bir dille çevirileri eleştirmektedir. İlk karikatür, gerekli yetkinliğe sahip olmayan heveskârların tercümeyi basit bir uğraş olarak değerlendirmesini eleştirirken, ikinci karikatürde tercümelemede sıkça karşılaşılan dil ve tercüme hatalarına gönderme yapılmaktadır. Bu karikatürler tek bir çeviri eseri eleştirmese de bütüncül olarak dönemin çeviri piyasası hakkında açıkça eleştirel bir tutum takınmaktadır. Dönemin popüler edebiyat dergilerinden biri olan *Yücel*'de çıkan bu karikatürleri hem aydın kesimin çeviriye bakış açısının bir yansıması hem de çeviri hakkında okuyucuların fikirlerinin biçimlendirilmesini sağlayan bir araç olarak görmek mümkündür. Güler'in 1940'ların başında yoğunlaşan çeviri faaliyeti ve eleştiri pratiği ile ilişkilendirilebilecek, mizahi hiciv örneği sayılabilecek başka karikatürleri de mevcuttur (bkz. Güler, 1937; 1938a; 1941b; 1945).

Çeviri hakkında eleştirel söylem üreten çeşitli metinlere bir diğer örnek olarak da Peyami Safa'nın sıkça kullandığı Server Bedi mahlasıyla Tasvir-i Efkâr gazetesinde kaleme aldığı "Hamlet Temsili" başlıklı eleştiri yazısı gösterilebilir (Bedi, 1941). Bir piyes şeklinde yazılan bu metinde Halide Edip Adıvar ve Vahit Turhan önderliğinde İstanbul Üniversitesi İngiliz Dili Bölümü öğrencileri tarafından çevrilip Muhsin Ertuğrul tarafından İstanbul

Şehir Tiyatrosu'nda sahnelenen *Hamlet* oyunu, hem çevirisi hem de sahneleniş şekli açısından eleştirilmektedir. Bu metinde, Safa'nın yazdığı eleştirel piyesin karakterlerinden biri olan Shakespeare'in ruhu, oyunla ilgili tartışmalara müdahil olur ve Şehir Tiyatrosu'nda sergilenen oyunda *Hamlet*'in aslında olduğundan çok daha farklı sahnelendiğini ve sahnelenen oyunun kendi oyunu ile hiçbir alakası olmadığını söyler. Bu eleştirel metin, Cemal Nadir karikatürlerinin aksine tek bir çeviriyi hedef alsa da piyes şeklinde yazılmış olması ve bu piyes içerisinde konu ile ilgili tartışmaya katılan birçok gerçek şahsın birer piyes karakteri olarak yazıda bulunması sebebiyle klasik eleştiri ve inceleme ayrımının çok ötesinde bir eleştiri pratiği olarak nitelendirilmelidir.

Şimdiye kadar verilen radikal örnekler dışında da Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde çeviri eleştirisi pratiğinin oldukça zengin ve girift bir yapıda olduğu görülmektedir. Yukarıda sözü geçen dergilerde 1935-1945 yılları arasında yapılan taramada yeni çıkan çevirilerin eşsüremli eleştirilerine ek olarak Antik Yunan, Rusya ve Osmanlı Devleti'nin çeşitli dönemlerinde yapılmış çevirilerin artsüremli eleştirilerine de rastlanmıştır. Bazı eleştiriler tek bir metnin tek bir çevirisine odaklanırken bazıları da bir metnin farklı zamanlarda yapılmış yeniden çevirilerini kıyaslamış, bazı eleştiri metinleri de bir yazarın farklı eserlerinin tercümelerini kıyaslayarak incelemiştir. Ayrıca, tercüme ve tenkit hakkında yöntemsel önerilerde bulunan telif ve tercüme birçok eleştirel yazı yayımlanmıştır.⁵

Sonuç olarak, yukarıda örneklendirilen metin türlerinin tamamını çeviri eleştirisi, tanıtım ya da inceleme yazısı adı altında toplamak bu metinlerin karmaşık yapısının ve çeşitliliğinin basite indirgenmesi anlamına gelecektir. Diğer bir deyişle, örneklendirilen çeşitli metin türlerinin tamamı, çeviri hakkında eleştirel bir söylem üretmelerine rağmen, çeviri eleştirisinin tanımı gereği, yalnızca çeviri eleştirisi olarak nitelendirilemez. Tüm bu sebeplerle ve söz konusu metinlerin daha kapsayıcı bir isimlendirmeye ihtiyaç duyduğu düşüncesinden yola çıkarak, bu çalışmada Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye'si için "çeviri eleştirilerinden" çok "çeviri üzerine eleştirel metinlerden" söz etmek daha yerinde olacaktır. Çeviri üzerine eleştirel metinler, yergi içerme zorunluluğu olmaksızın, herhangi bir zamanda üretilmiş bir çeviri metin ya da metin grubu, çeviri edimi, çeviri hareketleri, ya da çeviriyi ilgilendiren bir konuda değerlendirme ve yargı içeren metinler olarak tanımlanabilir.⁶ Söz konusu dönemde yayımlanan eleştiri metinlerini sorunsallaştırmak amacıyla yapılan taramada, eleştirel metinlerin tekdüzelikten uzak olduğu ve dergilerde hem yöntem hem de metin türü ve üslup açısından çok çeşitli eleştirel metinlerin üretildiği gözlemi edinildiğinden bu kavram Erken Cumhuriyet Dönemi metinlerindeki çeşitliliği temsil etmesi açısından önemlidir. Bu çalışmanın ikinci bölümünde tartışılacağı üzere, çeviri üzerine eleştirel metinler, erek kültür dizgesi

⁵ Burada genel hatlarıyla söz edilen eleştirel metinlerin tam bir sınıflandırma ve analizinin yapılması başka bir çalışmanın konusu olabilir.

⁶ Bu tanım, Toury'nin "metin dışı materyaller" tanımından farklı olarak yalnızca eleştirel metinleri içermesi bakımından tüm metin dışı materyalleri kapsayıcı nitelikte değildir.

üzerinde çeviri metnin kendisinden daha etkili tartışmalar ve sorgulamalar doğurabilirler. Bu bulgular doğrultusunda, 1935-1945 arası dönemde *Tercüme* dergisi dışındaki dergilerde yayımlanan çeviri üzerine eleştirel metinler hakkında yapılacak detaylı çalışmalar, hem çeviri tarihimizin bugüne kadar üstünde durulmamış yönlerine ve tartışmalarına ışık tutmaya hem de çeşitli eleştirel metin türlerinin özelliklerini anlayarak Türkiye odaklı çeviri tarihinin eleştirel zenginliğini ortaya koymaya yardımcı olacaktır.

Çeviri üzerine eleştirel metinler olarak tanımladığım bu metinler arasında, bir çeviri eleştirisine, eleştirilen eserin tercümanı tarafından cevaben yazılmış metinler önemli bir yer tutmaktadır. Bu yazılar tercüman ve eleştirmenin rollerini değiştirdiği, tercümanın eleştirmen rolünü üstlenerek eleştirmenin yöntem ve yargılarını eleştirdiği ve tercüme kararlarını savunduğu tercüme münakaşaları olarak da değerlendirilebilir. Bu yüzden, yapılan eleştirilere çevirmenlerin verdiği yanıtlar çatışan çeviri anlayışlarını ve münakaşaların altında yatan sebepleri sorunsallaştırmayı mümkün kılar. Elbette, bu münakaşaların değerlendirilmesinde dönemin çeviri ve eleştiri bağlamı da önem arz etmektedir.

3. Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Çeviri ve Eleştiri Bağlamı

Çeviri üzerine eleştirel metinlerin Erken Cumhuriyet Dönemi'nde gösterdiği geniş çeşitliliğin en önemli sebebi söz konusu dönemde çevirinin bir tartışma konusu olarak Türkiye'de en popüler yıllarını yaşıyor olmasıdır. Bilindiği üzere, 19. yüzyılda başlayan ve cumhuriyetin kuruluşunu takip eden dönemde hızlanan Batılılaşma çabalarının bir sonucu olarak 1928 yılında gerçekleştirilen Harf ve Dil Devrimi ile yeni bir sayfa açılıyordu. Bu değişim sürecine halkın, gençlerin ve yeni nesillerin değişikliklere adapte edilmesi hükümetin en önemli hedeflerinden biriydi. Tercüme de bu kültür planlaması hareketinin odak noktalarındandı (bkz. Tahir-Gürçağlar, 2008). Dönemin birçok aydını tarafından tercüme faaliyetlerine dilsel, edebî ve pedagojik misyonlar yüklenmişti. Tercüme faaliyeti Türk hümanizmi⁷ yoluyla millî bir edebiyat oluşturmanın (edebî misyon), Türk dilini zenginleştirmenin (dilsel misyon) ve çeşitli edebî türlerin en üst düzey örneklerini halka ve öğrencilere göstermenin (pedagojik misyon) bir aracı olarak görülüyordu.⁸

Tercümeye atfedilen bu önem 1940 yılında devlet himayesinde gerçekleştirilen "tercüme seferberliği" ile doruk noktasına ulaşmıştır. Bu kapsamda Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde kurulan Tercüme Bürosu 1966 yılına kadar aktif kalmış ve bu süreçte 973 farklı eseri Türkçeye kazandırmıştır (Tahir-Gürçağlar, 2008, s. 71). Özellikle, Hasan Âli Yücel'in Milli Eğitim Bakanlığı görevini yürüttüğü 1938-1946 arası dönem Türkiye

⁷ Cumhuriyet Dönemi'nde Türk hümanizmi hakkında detaylı bir çalışma için bkz. Hacıibrahimoğlu, 2012. Ayrıca bkz. Birkan, 2019, s. 304-331.

⁸ Bu misyonlarla ilgili olarak bkz. Uşaklıgil, 1935; Tanpınar, 1939; Nayır, 1940; Tökin, 1940.

tarihinde çevirinin altın çağı olarak nitelenebilir. Tercümeyle verilen bu önem, dönemin önde gelen fikir ve sanat insanları tarafından tercüme hakkında fikir üretilmesini sağlamıştır. Sonuç olarak, tercüme faaliyetine yüklenen dilsel, edebî ve pedagojik misyonlar tercümenin söz konusu dönemde sürekli tartışmaların merkezinde yer almasının ve çeviri üzerine eleştirel metin üretiminin artmasının başlıca sebeplerinden olmalıdır.

Dönemi eleştiri pratikleri açısından bağlamsallaştırmak istediğimizde dikkat çeken ilk şey Yaşar Nabi Nayır ve Nurullah Ataç arasında edebiyatımızda münekkit yokluğu varsayımı⁹ üzerinden yürütülen uzun tartışmadır. 31 Mart 1938 tarihli *Ulus* gazetesinde yayımlanan “Münekkîdsizlik” isimli yazısında Nayır, edebiyat ve sanat hayatının gerçek bir eleştirmenden mahrum olduğu görüşünü savunur. Nayır hem yeni çıkan eserlere hem de geçmişteki edebiyat meselelerine yönelik tenkit yazılarının azlığından dem vurarak bütün çabasını yalnızca tenkide yöneltecek kişilerin edebiyatın gelişmesinde önemli rol oynayacağını söyler. 5 Nisan 1938 tarihli *Haber* gazetesinde çıkan cevap yazısında Ataç, Nayır’a edebiyat sahasında gerçek bir münekkit olmadığı hususunda katılmakla birlikte bunun sebebinin olası bir gerçek münekkidin oynayabileceği toplumsal bir rol olmamasına bağlar. Çünkü okur sayısı oldukça azdır ve bu sebeple gazetelerde kitaplarla ilgili bu tür yazılara yeterli yer verilmemektedir. Ayrıca Ataç, gerçek bir münekkidin edebiyata faydası olduğu kadar zararı da olabileceğini söyler çünkü ona göre gerçek bir münekkit sanat değeri yüksek birkaç eseri teşvik ederken daha fazlasını yerden yere vuracak ve okunmasını azaltacaktır (“Tenkid meselesi üzerinde bir münakaşa”, 1938). İkili arasında bu minvalde süren tartışmalar etrafında yazılan karşılıklı yazılardan sonra Safa da tartışmaya dâhil olarak edebiyatımızda tenkit eksikliği konusunda her iki yazara da katılır ancak Ataç’a gerçek münekkidin görevinin sanat değeri yüksek az sayıda eseri başka eserler pahasına yükseltmek olduğu noktasında muhalefet eder. Edebiyatın gelişimi için tenkitin önemini vurgular (Safa, 1938, s. 713-714). Son olarak, Hasan Âli Yücel de konu hakkında bir yazı yayımlar ve münekkidin asıl görevinin bir eser hakkında kamuoyunun sesi olabilmek olduğunu belirtir. Yücel’e (1938, s. 730) göre, iyi bir münekkit öznal bir takdir ya da yergiden çok dayanabilecek deliller üzerinden düşüncelerini ifade ederek okuyucuya yardımcı da olmalıdır.¹⁰ Bu tartışma, eleştirinin Erken Cumhuriyet Dönemi’nde üzerinde durulan ve önem verilen bir konu olduğu görüşünü desteklemektedir. Ayrıca, Safa’nın yazısında değindiği üzere, tartışmaya katılan yazarların tamamı aynı zamanda eleştiri yazıları da yazmaktadır. Bu durum, eleştirinin yöntem ve amaçları hakkında eleştirmenlerin farklı görüşlere sahip

⁹ Tanzimat sonrası Türk edebiyatı tarihinden günümüze kadar “münekkit ya da muharrir yokluğu” sık sık tartışılan, farklı zaman aralıklarında farklı aktörlerce süregelen olarak dile getirilen bir büyük tartışma konusu olagelmıştır (bkz. Kısakürek, 2010 [1942]; Uçarol, 2003; Atay, 2010 [1929]; Fuat, 2014 [1991]; Birkan, 2019; 223-229). Örnekler çoğaltılabilir. İlginçtir ki konu hakkında görüş belirtenlerin önemli bir kısmı eleştirmenlerdir. Yıllarca tekrar tekrar tartışılan ve yakınılan bu konunun ortaya çıkmasını tetikleyen sebepler ve farklı zamanlarda farklı aktörlerin konu hakkında kendilerini nasıl konumlandıkları konusu ilginç bir araştırmaya kapı aralayabilir.

¹⁰ Söz konusu tartışma metinlerine ulaşmak için bkz. Karaca, 2017, s. 273-287.

olduğunun ve homojen bir eleştiri kültürünün benimsenmediğinin göstergesi olarak görülebilir.

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde çeviri ve edebiyatın yanı sıra bir edebî pratik olarak tenkidin de canlandırılmaya çalışıldığı, eleştiri hakkında genellikle yöntem üzerinde duran yazılardan anlaşılabilir (örn. Burian, 1936; Yetkin, 1938; Göknil, 1940; Acaroğlu, 1941; Ezine, 1943). Eleştiri yönteminin genel kabul görmüş kıstasları bulunmadığından eleştirmenler de sıkça eleştiriye maruz kalmışlardır. Yine Güler'in 1938 ve 1941 tarihli iki karikatürü ve çizerinin kimliği anlaşılmayan başka bir karikatür eleştirmenlere yöneltilen eleştirilere örnek olarak gösterilebilir (bkz. Resim 3, 4 ve 5¹¹).

Bu noktada söz konusu dönem için hem telif hem de tercüme eser tenkitleri konusunda genel sorunlardan birinin öznel eleştiriler olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Şecaattin Tural'a göre Türk edebiyatında eleştiri Cumhuriyet Dönemi'nde iki yönde gelişmiştir: "öznel/izlenimci ve nesnel/bilimsel eleştiri" (Tural, 2006, s. 260). Ayrıca Tural 1950'lere kadar izlenimci eleştirinin Türk edebiyat tarihine damgasını vurduğunu belirtir. Dönemin eleştirel bağlamı ile ilgili yapılan araştırma da Tural'ın bu savını doğrular niteliktedir. Ancak izlenimci eleştirinin baskınlığının bazı edebiyat çevrelerine rahatsızlık verdiği ve eleştiri dünyasının 1935-1945 arası dönemde bir arayışta olduğu bilgisi de eklenmelidir. Bu bağlamda, sıradaki bölüm çoğunlukla izlenimci olarak nitelenebilecek çeviri eleştirilerinden doğan münakaşalara odaklanacaktır. Söz konusu dönemde taranan dergilerde birçok tercüme münakaşasına erişilmişse de kapsamı gereği bu çalışmada bunlardan en çarpıcı ve en çok ses getiren iki münakaşa içerikleri, sonuçları ve erek kültürde oluşturdukları etkiler açısından sorunsallaştırılacaktır.

¹¹ Resim 5'te okurun bakış açısına göre sağ taraftaki kişi Nurullah Ataç olmalıdır. Ataç, "Necip Fazıl'ı [...] Nâzım Hikmet'le birlikte kuvvetli iki şairden biri olarak görür. Necip Fazıl şiirini, Nâzım Hikmet şiirine tercih ettiğini, zevkinin Necip Fazıl şiiri üzerinde durduğunu ifade eder." Ancak, "Necip Fazıl'ın 1934'ten sonra yazdıkları içinde beğenebildiği az sayıda şiir bulur" (Gariper & Bayraktar, 2017, s. 210).

Resim 3 ve Resim 4: Cemal Nadir Güler'in Eleştiri Konulu İki Karikatürü

(Güler, 1938a, s. 117)

Bay Münekkid Tenkid Etmek için Eser Arıyor
"O Mahiler ki Derya İçredir Deryayı
Bilmezler!.."

(Güler, 1941a, s. 87)

Bizde Tenkit: Ya böyledir, ya böyledir..

Resim 5: MR İmzalı Karikatüristin Eleştiri Konulu Karikatürü

(MR, 1936, s. 182)

- Üstat geçenlerde Necip Fazılı methediyordun; şimdi de Nazım Hikmeti?
- Eskiden Necip Fazıl dostumdu, onunla bozuştuk. Şimdi Nazım Hikmetle dostuz...

4. Tercüme Münakaşaları

4.1. *Hamlet* Temsili Sebebiyle Ortaya Çıkan Tercüme Münakaşaları

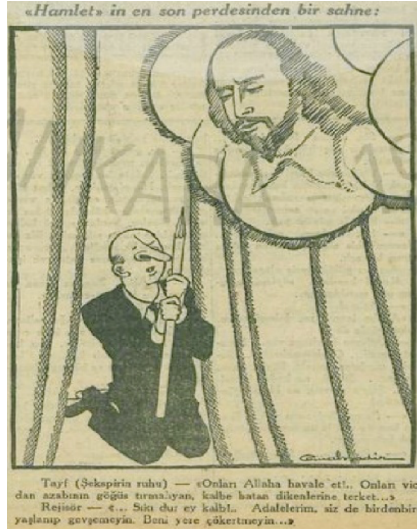
Bu çalışma kapsamında incelenecek olan ilk tartışma, 1941 yılında Muhsin Ertuğrul'un yönetmenliğini yaptığı, İstanbul Şehir Tiyatrosu'nda oynanan Shakespeare'in *Hamlet* isimli eserinin Halide Edip Adivar ve Vahit Turhan başkanlığında İstanbul Üniversitesi İngiliz Edebiyatı Bölümü öğrencileri tarafından yapılan çevirisi ve oyunun sahneleniş şekline getirilen eleştiriler sonucunda ortaya çıkan münakaşadır.¹² Celâlettin Ezine'nin oyunun sergileniş şekline ve çevirisine getirdiği sert eleştiriler ve Muhsin Ertuğrul'un aynı sertlikteki yanıtı edebiyat çevrelerinin ilgisini bu konuya çekmiştir. Kısa zaman içinde Necip Fazıl Kısakürek, Halid Fahri Ozansoy, Halide Edip Adivar, Peyami Safa, İbrahim Hakkı Baltacıoğlu, Selâmi İzzet Sedes, Osman Cemal Kaygılı, Hikmet Münir, Nusret Sefa Coşkun ve daha birçok entelektüelin art arda yazdığı eleştirel yazılarla olay dönemin en popüler konularından biri olmuş, tartışma bir dizi hakaret davasının açılmasına sebep olmuştur.

Tartışma, Celâlettin Ezine'nin, oyunun belirli bir kısmını izledikten sonra daha fazla dayanamayarak salondan çıktığını belirttiği, 5 Kasım 1941 tarihinde *Tasvir-i Efkâr* gazetesinde yayımlanan yazısıyla başlar. Ezine, oyunun sahnelenışı açısından birçok eleştiri getirip yurtdışındaki *Hamlet* temsillerinden örnekler verir. Tercümenin ise "içler acısı" olduğunu söyleyen Ezine, "Edebiyatı Cedide devrinden kalma, fakat Edebiyatı Cedidenin hiç olmazsa kuvvetli Osmanlıcasından da bîhaber bir dille" karşılaştığını belirtir. Oyunu çeviren İngiliz Edebiyatı bölümü öğrencilerinin Türkçeyi yeterince bilmediğinden dem vurur. Oyunu beraber izledikleri Necip Fazıl'ın da Türkçenin can çektiirildiği görüşünde olduğunu ekler ve *Hamlet*'in katledildiğini söyleyerek yazısını bitirir (Ezine, 1941, s. 2).

Oyunun yönetmeni Muhsin Ertuğrul bu eleştirilere yayın yönetmenliğinde eşi Nezihe Ertuğrul'un bulunduğu *Türk Tiyatrosu* dergisinde, en az Ezine kadar sert bir dil kullanarak cevap verir. Ertuğrul, zaman zaman kişisel bir saldırı düzeyine varan cevabında eserin tercümesi ile ilgili bir yanıt vermeyerek oyunun sahnelenışı ile ilgili eleştirilere odaklanır ve oyunun yurtdışındaki temsillerini örnek gösterip Ezine'nin eleştirilerinin yersiz bulunduğunu belirtir. Ayrıca Ertuğrul, Ezine'nin sanattan ve tiyatrodan anlamayan, görgü kurallarından habersiz, topluma faydasız bir birey olduğunu iddia eder (Ertuğrul, 1941, s. 1-3). Bunun üzerine Safa da tartışmaya katılarak *Tasvir-i Efkâr* sütunlarında yazdığı yazısında Ezine'yi eleştirilerinde haklı bulur ve *Hamlet*'in katledildiğini belirterek Ezine ve Ertuğrul arasındaki tartışmanın tiyatro ve sanattan uzaklaşıp kişisel bir hâl aldığını belirtir (Safa, 1941b, s. 1). Ayrıca Safa, oyunun sahnelenişini ve çevirisini, yazdığı piyes şeklindeki eleştirel metin aracılığıyla alaycı bir

¹² *Hamlet* tartışması için ayrıca bkz. Özcan, 2008; Enginün, 2008, s. 305-308.

Resim 6: M. Ertuğrul’u Eleştiren “Hamlet’in En Son Perdesinden Bir Sahne” Başlıklı Karikatür

(Güler, 1941b, s. 1)

Tayf (Şekspirin ruhu) – “Onları Allaha havale et!.. Onları vicdan azabının göğüs tırmalıyan, kalbe batan dikenlerine terket!..”

Rejisör [Muhsin Ertuğrul] – “...Sıkı dur ey kalb!.. Adaleterim siz de birdenbire yaşlanıp gevşemeyin. Beni yere çöktürmeyin...”

üslupla eleştirir. Celâlettin Ezine, Muhsin Ertuğrul, Shakespeare’in ruhu gibi karakterlerin yer aldığı piyeste Shakespeare’in oyun sonunda ortaya çıkan ruhu Ertuğrul’a ve seyircilere şunları söyler:

Birkaç akşamdanberi Hamlet, burada, benim hayalimdekine o kadar yabancı bir karikatür haline sokulmuştur ki artık dayanamadım, ben Danimarka Kralından evvel mezarımdan fırladım. Bu asabıma tercüman olan Türk matbuatına da teşekkür ederim. Emin olunuz ki bu sahnede seyrettiğiniz eserle benim aramda, kazara bir dişi kartalın südünü emmiş bir karganın sütannesine karşı yakınlığı kadar bile münasebet yoktur. (Bedi, 1941, s. 2)¹³

Görüldüğü üzere, Safa’nın bu noktadaki eleştirisi doğrudan erek metnin kaynak metinden çok farklı olduğu üzerinedir. Hem Ezine hem de Safa tarafından dile getirilen *Hamlet*’in katledilmesi metaforu da kaynak metnin ve onun kıymetinin katledilmesi olarak yorumlanabilir. Tercümeyle getirilen diğer eleştirilere odaklanacak olursak,

¹³ Tüm doğrudan alıntılarda dönemin imlâsı korunmuştur.

Ezine'nin eleştirisinde söz ettiği Necip Fazıl Kısakürek de *Son Telgraf* gazetesinde bir yazı dizisi yayımlar ve tamamen eserin çevirisine odaklanır. Şimdiye kadar üç tam bir de yarım *Hamlet* çevirisi¹⁴ gördüğünü belirten Kısakürek, *Hamlet*'in hem Fransızca çevirileri hem de İngilizce aslı üzerinde "çileler doldurmuş" olduğunu söyler ve üç tam Türkçe çeviri arasında en iyisinin Muhsin Ertuğrul'a en kötüsünün de Adivar ve Turhan önderliğinde İ.Ü. öğrencilerine ait olduğu görüşünü dile getirir. Hedef dilin kurallarına bağlı kalmadığını belirttiği bu çeviriyi fazla "kelimesi kelimesine" olmakla itham eder (Kısakürek, 1941a, s. 1).

Bunun üzerine Adivar, *Akşam* gazetesinden Şevket Rado'ya verdiği röportajda çeviriye yöneltilen eleştirileri yanıtlar. Öncelikle Ezine'nin eleştirilerini yanıtlayan Adivar şunları söyler:

Tasviri Efkar münekkidi Hamlet'in tercümesi için de tasnifi biraz müşkül bazı şeyler yazmıştır. Makale üniversitenin neşrettiği tercümenin başında bulunabilecek biraz malûmat, bir iki Alman ve İngiliz şairi ismi ve Şehir tiyatrosunu aforoz gibi üç unsuru, pek de münasebetlerin[i] belli etmeyen bir yazı çorbası ile başlıyor. Şehir tiyatrosunu yere serdiğine kanaat getirdikten sonra tercümeğe geçiyor. Fakat bu da tercümeği tenkitten ziyade Nef'inin Fahriyesini gölgede bırakan bir "Celâleddin Ezine kasidesi" halini alıveriyor. Her ne kadar kasidenin vezni ve kafiyesi yoksa da kendini beğenmişliğin bir insana tenkid perdesi altında neler söyletmeğe kadir olduğunu göstermesi bakımından eğlenceli ve ibretlidir. Tercümeği beğenmemiş. Âlâ! Fakat tercümenin fena Türkçe olduğunu ve izafi terkipler bulunduğunu söylediği zaman metinden birkaç cümle veya bir pasaj alarak iddiasını misallerle isbata girişmiyor. (Akt. Rado, 1941, s. 5)

Görüldüğü üzere Adivar, Ezine'yi alaycı ve sert bir üslupla eleştirmekte ve kişisel hırsları yüzünden *Hamlet* temsilini yediği savını öne sürerek eserin tercümesi hakkında metinden hiçbir örnek vermediğine dikkat çekmektedir. Adivar, Necip Fazıl Kısakürek'in çeviriye yönelttiği eleştirilere de yine metinden tek bir örnek verilmediği yönünde yanıt vermekte ve *Hamlet* üzerine bunca "çile doldurduğunu" söyleyen Kısakürek'i eseri çevirmeye davet etmektedir. Aynı zamanda, Kısakürek'in Ezine'den farklı olarak, sorunun Muhsin Ertuğrul'da değil yalnızca çeviride olduğu iddiası karşısında, Kısakürek'i zaman zaman eserler çevirdiği Şehir Tiyatrosu rejisörüne yaranma çabasında olmakla suçlar (Akt. Rado, 1941, s. 5).

Eserin çevirisi hakkında en detaylı eleştiri ise Selâmi İzzet Sedes tarafından yazılmıştır. *İkdam* gazetesinde beş yazılık bir seri şeklinde tefrika edilen eleştirel metnin

¹⁴ Yayımlanan 3 tam çeviri sırasıyla Abdullah Cevdet çevirisi, Muhsin Ertuğrul çevirisi ve tartışma konusu olan son çeviridir. Yarım çeviri ile Kamuran Şerif çevirisinin kastedildiği Kısakürek (1941a, s. 1) tarafından belirtilmektedir.

başlangıcında, Sedes amacının yanlış avcılığı yapmak ya da *Hamlet* tercümesini çürütmek olmadığını, kişisel meselelerden arınmış, “olabildiğince ilmî” bir inceleme yapmak olduğunu belirtmiştir. Kendisi İngilizce bilmeyen Sedes, metnin İngilizce kaynak metnini anlayabilmek için mütercim arkadaşı Mefharet Esin’in yardımına başvurduğunu açıklar. Sedes, Fransızca bildiğinden, metnin Fransızca çevirisinden de faydalanmıştır. İngilizce bilmeyen birisinin bu eleştiri için uygun olup olmadığı hakkında gelebilecek sorulara peşin bir cevap mahiyetinde “İngilizce bilmem, fakat Türkçe bilirim” diyerek erek metin odaklı bir eleştiri metni oluşturacağını sinyalini verir (Sedes, 1941a, s. 1, 3).¹⁵ Yazdığı eleştirel metnin başında, tartışmaya katılan diğer kişilerin aksine oldukça ılımlı bir üslup takınan Sedes, düşüncelerinde kusur olabileceğini, amacının bunları tartışarak çözümlenmek olduğunu vurgular. Sonrasında metin incelemesine geçer ve ilk bakışta “tereddüt ettiği” bazı söz ve kavramlar üzerinde durarak Fransızca, İngilizce ve Türkçe metinleri kıyaslamaya başlar. Sedes’in eleştirisi yalnızca metin kıyaslaması ile kısıtlı kalmaz. Çevirmenlerin çeviri sürecinde benimsediklerini ifade ettikleri öz Türkçede yerleşmiş kavram ve tabirleri kullanma stratejisinin metinde uygulanmadığını örneklerle gösterir.

Ayrıca Sedes, çevirinin bazı bölümlerinin neden “hatalı” olduğunu ve nasıl çevrilirse “doğru” olacağını da gösterir. Yazısının sonraki bölümlerde de benzer şekilde Türkçenin ahengi ile uyumsuz kelime kullanımlarına dikkat çeker, bazen cümle bazen paragraf düzeyinde karşılaştırmalar yaparak çeviride tereddüt ettiği yerler hakkında çevirmenlere sorular sorar (Sedes, 1941b, 1941c, 1941d, 1941e). Yazı dizisini tamamladıktan sonra Sedes 15 gün kadar çevirmenlerden bir cevap bekler ancak alamaz. Bunun üzerine Sedes, 17 Kasım 1941 tarihinde bir yazı daha yazar. Bu yazısında Adıvar’ın Rado ile yaptığı röportajı hatırlatarak, çeviri metin içerisinden bolca örnek vermiş olmasına rağmen çevirmenlerden hiçbir cevap alamadığını belirterek bu durumu üniversitenin saygınlığı açısından menfi bir durum olarak değerlendirir. Bu yazıda üslubunu sertleştiren Sedes, “ghost” kelimesini “tayf” olarak çevirenlerin dil yeterliliklerinin ve üniversite hocası vasıflarının sorgulanmaya açık olduğunu öne sürer (Sedes, 1941f, s. 1, 3). Ne var ki, bu çalışmada Sedes’in sözü geçen yazısından sonra da konuyla ilgili çevirmenler tarafından yazılmış herhangi bir cevabi yazı bulunamamıştır. Bu durum, çevirmenler yönünden bir kabullenişin göstergesi olabileceği gibi Sedes’in çevirmenler tarafından dikkate alınmadığı sonucuna da varılabilir.¹⁶

Bu sırada, Ertuğrul, Ezine ve Safa üçlüsü mahkemelik olmuştur. Tarafların birbirleri hakkında hakaret iddiaları kamuoyunun ve basının büyük ölçüde dikkatini çekmiş, *Hamlet* temsilinden çıkan davalar birçok gazetede haber yapılmış, her yeni

¹⁵ Ayrıca, Sedes’in eleştirel yazılarının yayımlanmaya başladığı gün, Kısakürek (1941b) bir eseri eleştirebilmek ve hakkında söz söyleyebilmek için kaynak dilin bilinmesi gerektiğini ve bunu en asgari şart olarak gördüğünü ifade eden bir yazı kaleme almıştır. Yazılar aynı gün çıktığından Kısakürek’in hedefi Sedes’ten başkası olmalıdır.

¹⁶ Burada, Sedes’in eleştirisinden bir yıl kadar sonra, *Tercüme* dergisinde aynı çeviri ile ilgili bir çeviri eleştirisi yayımlayan Saffet Korkut ve İrfan Şahinbaş’ın da aynı çeviriyi eleştirdiğini ancak Adıvar’ın (1942, s. 138-141) kısa süre içinde bu eleştiriye *Tenkidi tenkid* başlıklı bir yanıt verdiğini belirtmek gerekir.

duruşmada haberler devam etmiştir. Nusret Safa Coşkun'un (1941, s. 1, 3) ve Necip Fazıl Kısakürek'in (1941a) de içinde bulunduğu bir grup yazar Ertuğrul'un tarafını tutarken Safa'nın (1941a, 1941b, 1941c) başı çektiği bir grup da Ezine'ye destek olarak Ertuğrul'u eleştirmişlerdir. Ek olarak, iki tarafın da haksız yanlarının olduğu görüşüne sahip olan Ozansoy (1941) ve Ulunay (1941a) gibi isimler de bulunmaktadır.

Bu büyük tiyatro ve tercüme münakaşasına çok sayıda yazar katılmış, konu hızla gündem olmuştur. Bunun sonucunda, çeviri metin ve o metin üzerine üretilen eleştirel yazılar erek kültürde bir dizi dalgalanma ve değişiklik yaratmıştır. Örneğin, ilk olarak *Son Posta* gazetesi 19 Ekim 1941 tarihinde "Tiyatromuz ilerliyor mu geriliyor mu?" adıyla bir anket başlatmıştır. Bu anketler dizisi ile açıkça Muhsin Ertuğrul'un Şehir Tiyatrosu için ne derece önemli olduğu belirlenmeye çalışılmıştır. Büyük çapta tartışmalara sebep olan *Hamlet* oyununun rejisörü Muhsin Ertuğrul'un Şehir Tiyatrosu üzerindeki patronajı tartışmaya açılarak, tek bir kişinin tiyatrodan oynanacak oyunlara karar verip yönetmesi yerine bir edebî heyet kurulmasını öneren veya bu konuyu tartışan yazarlar olmuştur (bkz. Ulunay 1941b & Safa 1941a). Osman Cemal Kaygılı'nın (1941, s. 3) *İkdam*'da çıkan yazısından anlaşıldığı kadarıyla bir grup eleştirmen ise izleyicilerin dün Kel Hasan'ı bugün ise *Hamlet*'i alkışladığı yolunda alaycı bir tavır takınmıştır. Kel Hasan Efendi (1874-1924) "komik-i şehîr", yani "meşhur komik" unvanıyla bilinen ünlü bir tuluat oyuncusudur.¹⁷ Kaygılı'nın yazdıklarından anlaşıldığı kadarıyla, bazı eleştirmenler, eskiden Kel Hasan Efendi'yi izleyen ve ekseriya okuma yazma dahi bilmeyen izleyicilerin, Hasan Efendi'nin Batılı anlamda tiyatrodan uzak oyunculuğundan sonra *Hamlet* gibi bir Batı klasiğini anlayamayacaklarını savunmuştur. Kaygılı bu yaklaşıma şiddetle karşı çıkarak Kel Hasan Efendi ve ona benzer diğer eski oyuncuların "şimdiki temaşa hayatımızın en kanlı, canlı, en değerli" varlıkları olduğunu savunur. Bu durum, söz konusu eleştirel metinlerin, *Hamlet* konusuna ek olarak erek kültürde yerli-yabancı ya da yeni-eski tartışmasının başlamasına vesile olduğunu düşündürmektedir. Bundan yola çıkarak, çeviri üzerine eleştirel metinlerin yalnızca çeviri hakkında değil, farklı erek kültür öğeleri hakkında çeşitli tartışmalara sebebiyet verebileceği söylenebilir. Ayrıca, yine o dönemde yazılan birçok yazıda, söz konusu tartışmada meselenin edebî ya da sanatsal seviyeden hızlıca çıkarak kişiselleştiği ve taraflar arasında düşmanca hisler beslendiği belirtilmiştir. Bu da eleştirilerin kişisel husumetler sebebiyle de yazılabileceğini, kişisel tartışmaların daha büyük bir konu etrafından biçimlenerek büyük bir etki yapabileceğini göstermektedir. Bu bağlamda, *Hamlet* üzerine yazılan eleştirel metinlerin erek kültürde belirgin tartışmalar, sorgulamalar ve karşılaştırmalara yol açtığı açıkça görülmektedir.

¹⁷ Kel Hasan Efendi'yi tanıtıcı bir yazı için bkz. Selener, 2001.

4.2. Sınırdaki Çeviri Faaliyetleri: Ercüment Ekrem Talu'nun "Sarı Çarşafı Kadın" Hikâyesi Etrafındaki Tartışmalar

Baha Dürder, 1 Ocak 1941 tarihinde *Varlık*'ta çıkan yazısında, Ali Canip tarafından hazırlanan edebiyat antolojisinde¹⁸ Ercüment Ekrem Talu imzasıyla yer alan "Sarı Çarşafı Kadın" isimli hikâyenin, 21 Aralık 1937 yılında *Ulus* gazetesinde çevirisi yayımlanan Georges Duhamel imzalı "Yeşilli Kadın" isimli hikâyeyle büyük bir benzerlik gösterdiğini tesadüfen fark ettiğini belirtir. Konuyu tam olarak anlamak isteyen Dürder, eski gazeteyi bulmak zor olduğundan Remzi Yayınevi'nden çıkmış olan Duhamel'in *Yaralılar* (1941) isimli kitabında "Yeşilli Kadın" öyküsünü bulur ve söz konusu antolojide Talu imzasıyla basılan "Sarı Çarşafı Kadın" öyküsü ile kıyaslar. Bu kıyaslama ile iki öykünün olay örgüsü, karakterleri ve anlatımlarının çok büyük bir benzerlik içerdiği gösterilir. Dürder, metin kıyaslaması sonucunda "Sarı Çarşafı Kadın" öyküsünün adapte olduğunu ancak öykünün Talu tarafından telif hikâye olarak yayımlandığını iddia eder. Ali Canip'in Talu tarafından yayımlanan bu metni görerek telif eser olduğunu düşünüp antolojisine eklemiş olabileceği görüşünü savunur (Dürder, 1941, s. 280-282).^{19 20}

Aynı derginin 15 Şubat 1941 tarihli sayısında Nayır da "Gürültü Uyandıran bir Yazı" başlığıyla bu konuyu ele alır. Dürder'in yazısının gazetelerde "gürültülü tartışmalara" sebep olduğunu belirtir. Adapte edilmiş bir metni telif olarak yayımlama meselesini tartışan Nayır bu gibi uygulamaların Türk edebiyatında oldukça yaygın olduğunu şu sözlerle dile getirir:

Bir yabancı muharrirden adapte edilmiş bir eserde, roman olsun, hikâye olsun, şiir olsun, asıl eseri yazmış olanın adını zikretmek medenî dünyada en iptidaî ahlâk kaidelerinden biri hükmüne girmiştir. Bir zamanlar bizde bu medenî adet hükmünü icra etmez hâle gelmişti. Umumî harpte ve onu takip eden yıllarda Fransız hikâyeleri, şiirleri, romanları eli kalem tutanlarımızca âdeta yağma edildi. Adapte cereyanı umumî bir mahiyet almıştı. Gazete ve mecmua sahipleri bunların adapte olduklarını bildikleri halde asıl eser sahibinin ismini koymaktan hoşlanmıyorlardı. Kalemî sayesinde günün gününe geçinen muharrirlerden çoğu bu kötü itiyada isteyerek veya istemiyerek kurban oldular. Bugün, hattâ tanınmış muharrirlerimiz arasında, o devirde, kendi imzalarıyla çıkmış yazılardan bir

¹⁸ Söz konusu antoloji ilk kez 1931 yılında basılan ve liselerde ders kitabı olarak okutulan *Türk Edebiyatı Antolojisi*'dir. Aynı kitap 1934 yılında tekrar basılmıştır.

¹⁹ Şehnaz Tahir-Gürçağlar (2010, s. 174) 11 Şubat 1941 gününe ait *Cumhuriyet* gazetesinden alıntılıdığı "Fikir Haysiyeti" isimli yazıya dayanarak söz konusu günlerde kimliği yazıda belirtilmeyen meşhur bir yazarın intihal ile suçlandığını belirtmiştir. Söz konusu yazar Ercüment Ekrem Talu ve vaka burada sözü edilen "Sarı Çarşafı Kadın" hikâyesi olmalıdır. Yazının zamanlaması bunu doğrular niteliktedir.

²⁰ Tartışmalarda sözü edilmese de tartışılan metnin orijinali Duhamel'in *Civilisation, 1914-1917* (1918) isimli kitabında yayımlanan "La Dame en Vert" isimli hikâyedir.

takımın tam manâsıyla adapte olduğunu kabul edenler vardır. (Nayır, 1941, s. 359)

Yazısının devamında Nayır, *Yeni Kitap*'ın 1928 tarihli 11. sayısında "Elektrik asrında" adıyla kendi imzasıyla çıkmış bir öykünün aslında "adını hatırlamadığı" bir Fransız yazardan adapte olduğunu itiraf eder. Edebiyat çevrelerini de geçmişteki bu gibi faaliyetlerini itiraf etmeye davet eder. Nayır'ın bu konudaki açıklamaları Türkiye odaklı çeviri tarihi çalışmalarında "sınırdaki çeviri vakaları"²¹ (Tahir-Gürçağlar, 2008, s. 127) açısından büyük önem arz etmektedir. Nayır'ın açıklamasından yola çıkarsak, Erken Cumhuriyet Dönemi ve Geç Osmanlı Dönemi gizli çeviriler açısından oldukça zengin olmalıdır. Ayrıca Nayır'ın bu ifadeleri kaynak metnin yazarını göstermeden roman adapte etme edimine karşı bir tepki içerdiğinden, 1940'larda gizli çevirilerin ve adapte eserlerin, aşağıdaki örneklerde de görüleceği üzere, bazı entelektüeller tarafından meşru bir çeviri edimi olarak algılanmaktan çok bir tür çeviri yoluyla aşırma edimi olarak görüldüğünü düşünmek mümkündür. Bu çevre tarafından üretilen çeviri üzerine eleştirel metinler incelendiğinde, sınırdaki çeviri faaliyetlerini sorunsallaştıran bir tutum göze çarpmaktadır. Bu görüşü destekleyen bir başka örnek olarak Refi Cevad Ulunay'ın *Tan* gazetesinde 15 Kasım 1941 tarihinde yayımlanan "Ali ile Veli" isimli yazısı verilebilir:

Gelelim son davaya: Yani adaptasyon işine: Evelâ adaptasyon meselesini mantıkta kıyas mihekk'ine vuralım: KÜBRÂ – Sahibi bilmeden bir malı benimsemek bir nevi aşırmadır. SUGRÂ – Sahibi gösterilmeden bir eseri istenildiği gibi tesahüp etmiye adaptasyon deniliyor. O halde (adaptasyon) aşırmadır. NETİCE – Aşırma mezmum bir harekettir, öyle ise adaptasyon da mezmum bir harekettir.[...] Herkes adaptasyon yapamaz. Bunun için hiç olmazsa bir ecnebî lisanı bilmeli. Sonra "telif" diye yazılan kötü, tekniksiz, altı üstünü tutmaz, öyle bir roman ki, Fransızcaya tercüme edilse kapıcı kadınlar dahi okumaz. "Böyle telif eserler vücade getireceğine adaptasyonla uğraş da bari âlemin mantığını, zevkini şirazededen çıkarma." Veli yahut Ali haksızdır. Adaptasyon için "Ol kâra iktidar lâzım" değildir. Hattâ pek o kadar ecnebi lisanı da istemez. Okuduğunu yarım yamalak anlamak buna bol bol kifayet eder. Zira anladığın gibi yaz. Kontrolü yok, mesuliyeti yok. (Ulunay, 1941c, s. 3)

Ulunay alaycı bir üslupla kaleme aldığı bu yazıda telif ve aşırma kavramlarını kullanarak kaynak metnin sahibi gösterilmeden, yani metni sahiplenerek "adapte

²¹ Sınırdaki çeviri vakaları [*borderline translation cases*] kavramı sözde çeviri [*pseudotranslation*], gizli çeviri [*concealed translation*] gibi manipülatif çeviri edimlerini ifade eder.

etmeyi” bilinçli bir şekilde tercümeden ayırmaktadır.²² Bundan yola çıkarak şu yorumda bulunulabilir: Saliha Paker’in (2014) Osmanlı dönemi Türk edebiyatında on beşinci yüzyıldan başlayarak özgünlük bağlamında telif ve tercüme kavramlarını sorunsallaştırdığı ve nakil, telif ve nazire kavramlarını birer temellük edimi olarak değerlendirdiği çalışmasında söz ettiği sahiplenme geleneğinin izlerini ve yankılarını 1940’lar Türkiye’sinde görmek hâlen mümkündür. Ancak, yine Paker’in devingenliğini vurguladığı aktarım geleneği doğrultusunda, Tanzimat Dönemi’nde sorunsallaştırılmaya başlanan edebî açıdan özgünlük ve taklit kavramları arasındaki ayrımın, 1940’larda derinleşme eğiliminde olduğu yukarıda yapılan alıntılardan çıkarsanabilir. Benzer örnekleri çoğaltmak mümkündür. Ulunay’a benzer şekilde, Güler’in 1945 yılında yayımlanan bir karikatürü de edebî üretimde taklidi eleştirmektedir (bkz. Resim 7).

Talu imzalı hikâyenin sebep olduğu tartışma ortamında Nayır’ın yazdığı eleştirel metne yanıt olarak *Varlık*’ın 15 Mart 1941 tarihli 185. sayısında konu ile ilgili Şerif Hulusi de bir yazı yazar. Hulusi’nin yazısının tamamı sınırdaki çeviri faaliyetleri hakkında dikkat çekici veriler içermektedir. Anılarını aktaran Hulusi, *Haber* gazetesinde çalıştığı dönemde karşılaştığı çeviri vakalarını anlatmaktadır. Bu dönemi bir çeşit “adaptasyon çıraklığı” olarak adlandıran Hulusi’nin iddialarına göre, o dönemki gazete müdürü kendisine Fransızca bir kadın mecmuasından biri kadın giyimi, diğeri kadın sağlığı ile ilgili olan iki makaleyi vererek bunları çevirmesini ister. Hulusi söyleneni yapar, sonrasında gazete müdürü bu çevirilerden faydalanarak gazetenin moda ve sağlık bölümlerini, başına “Kadıköyde filân yerde filân hanım bize soruyor, biz de cevap veriyoruz”, cümlesini yazarak doldurmasını ister. Hulusi bir sonraki gün hem doktor hem de güzellik mütehassısı olarak gazete sayfalarında Türk kadınının karşısına çıktığını, ancak kısa süre sonra bunun yalnızca kendi çalıştığı gazetede değil bütün gazetelerde böyle olduğunu anladığını yazar (Hulusi, 1941, s. 394). Yazının ikinci bölümünde, Hulusi, adaptasyon konusunda uzman olduğunu belirttiği Vâlâ Nureddin’in kendisine bir Fransız gazetesinden kesilmiş bir balya hikâye içinden gelişigüzel bir hikâyeye vererek adapte etmesini istediğini belirtir. Hulusi’nin yazısına göre, Vâ-Nû nasıl adaptasyon yapması gerektiğini Hulusi’ye şöyle anlatır:

Bu hikâyedeki şahıslar yerine, vasıflarına göre, bize uyacak şahıslar koyacaksınız... Meselâ, oradaki amaleyi nakledeken, bizde amalenin ne gibi şartlar içinde bulunduğunu göz önünde tutacaksınız. Hikâyedeki Champs Elisees, İstiklâl caddesi olur; Bois de Boulogne da, pek âlâ Gülhane parkı olabilir ve ilh. (Hulusi, 1941, s. 394)

²² Ulunay’a ek olarak Refik Halid Karay 1941’de *Tan* gazetesinde yayımlanan yazısında “uydurmasyonculuk” olarak Türkçeleştirdiği adaptasyon faaliyetini eleştirir: “Bir uydurmasyoncu ne yapar? Emek mahsulü bir esere kolayca konar. [...] Uydurmasyonculuğun, telif eser yazacaklara ve bu yüzden memleketin irfan hayatına ne kadar zararı dokunduğunu anlatmaya lüzum yok” (Karay, 2014, s. 71-72). Söz konusu dönemde yazarların adaptasyonu, yabancı dilde yazılmış bir eserin kaynak belirtmeden sahiplenilmesi olarak tanımladığı görülmektedir.

Resim 7: Edebiyatta Taklidi Eleştiren Bir Karikatür

(Güler, 1945, s. 63)

San'at ve fikir hırsızı – İstedığımız eseri, istediğimiz fikri rahatça apartabiliyoruz çok şükür!.. Ne elimize kelepçe vuran var, ne ayağımıza pranga!.. “Basın Hürriyeti” diye tutturanlar acaba daha ne istiyorlar?!.. [Soldaki kâğıtlar üzerinde sırasıyla telif roman, telif tiyatro, telif hikâye yazmaktadır. Sağda ise matbu kitaplar görülmektedir.]

Hulusi de bu tavsiyelere uyararak Mark Twain, André Birebeau, Tristan Bernard gibi birçok yazarın hikâyesini *Haber* gazetesinde kendince berbat fakat onlarca başarılı şekilde adapte ederek yayımlattığını söyler. Bu noktada, Hulusi'nin verdiği bu çarpıcı bilgiler ileride konu hakkında yapılacak bir araştırmada yön belirleyici olabilir. Ayrıca, bu ifadeler, çeviri ve edebiyat tarihi araştırmacıları için söz konusu dönemde gazetelerde telif hikâye olarak basılan eserlere şüpheyle yaklaşma gerekliliğini gösterir niteliktedir.

Hulusi'nin aktardığı son anı da kendi yazdığı bir hikâyeyi *Son Posta* gazetesinde bastırmak için Selim Ragıp Emeç'e götürmesiyle başlar. Üç günlük bekleme süresi sonunda ret yanıtı alan Hulusi aynı hikâyeyi bir süre sonra Rusya'da Rus karakterler arasında geçecek şekilde İvan Remizov tarafından yazılmış bir sözde çeviri olarak götürdüğünde ise yalnızca karakter, mekân isimleri ile yazar isminin değiştiği bu öykünün kabul edildiğini iddia eder. Hulusi'nin yazısının sonu oldukça çarpıcıdır:

Sonraları Türk muharrirlerini okudukça, onlarla yakından temas ettikçe gördüm ki, yeni devir Türk muharrirlerinin – dördü beşi müstesna – hepsi yazı çıracılığına, ister mütercim, ister müellif adıyla daima tercüme ile başlamışlar. Bazıları bunda usta olmuş, bazıları da benim gibi daha başlangıçta ustalar ile araları açılmış. (Hulusi, 1941, s. 396)

Hulusi'nin yazısında aktardığı bilgilerin doğruluğunun gelecekte yeni çalışmalarla araştırılması gerekmektedir. Eğer bu bilgiler doğruysa Hulusi, Nayır ve Dürder'in sağladığı çıkış noktalarını kullanarak sözde çeviri ve gizli çeviri gibi sınır pratiklerin detayları derinlemesine araştırılabilir. Elbette, çeşitli özneler tarafından aktarılan bilgiler,

dönemin sosyo-kültürel ve ideolojik etkilerinden ve öznellikten bağımsız olmayacağından, araştırmacıların bu açıklamalara eleştirel bir tutumla yaklaşması gerekmektedir. Duhamel'den intihal yapmakla suçlanan Talu, 1928 yılında intihal hakkında şunları söylemiştir:

İntihal... Şüphesiz ki ayıp, mezmun bir şeydir. "Sirkati şiir edene kat'ı zeban lâzımdır!.."a kadar varmayacağım. Fakat herhalde bazı muharrirlerimizin tenezzül ettikleri bu mevzu ve hatta metin sıriklamalarına edebiyatımızın selâmet ve istikbâli namına bir nihayet vermezsek, bu şâibenin bir gün bütün nesli hâzır ediplerini toptan töhmet altında bırakılması ve kurunun yanında yaşın da yanması muhakkaktır. (Akt. Karaca, 2017, s. 245)

Talu, kendisine yöneltilen intihal suçlamasına ise *Yeni Sabah* gazetesinde yanıt vermiştir. Gazetenin ilk sayfasında yayımlanan bir haberde, Talu'nun bütün ithamlar karşısında o güne dek suskun kalması sebebiyle gazete editörlerinin Talu ile iletişime geçerek iddiaları cevaplandırmasını istedikleri belirtilmiştir. İddia karşısında müstehzi bir tavır takınan Talu'nun yanıtı şöyledir:

35 senelik matbuat hayatımda boyumca hikâye yazdım; satışı olmayan gazetelerin iadesi miktarınca telifatım var. Bunların içinde vaktile Fransızcadan tercüme edip (Nakleden Ercüment Ekrem) imzasile 10, 15 sene evvel bir mizah mecmuasında çıkan bir hikâyem dedi kodu mevzu oluyor. Ben bunu, eğer sormamış olsaydınız kale bile almazdım. Çünkü mevzu kıtlığın ne olduğunu ben de bilenlerdenim. ("Sarı Çarşafı Kadın: Ercüment Ekrem İddia ve Münakaşalara Cevap Veriyor", 1941, s. 5)

Görüldüğü üzere, Talu hikâyenin nâkili olduğunu kabul etmekte ve yıllar önce hikâyeyi bu sıfatla bastırıldığını ifade etmektedir. Ancak söz konusu hikâyenin Ali Canip tarafından *Türk Edebiyatı Antolojisi* isimli kitaba alınması hakkında bir yorumda bulunmamaktadır. Ayrıca, öykünün yayımlandığı derginin ismi ve tarihi de belirtilmemiştir. Tartışmalarla ilgili bu çalışma kapsamında incelenen metinlerde, *Hamlet* çevirisi etrafındaki tartışmalara benzer şekilde, Talu'nun adapte ettiğini belirttiği metinle ilgili tartışmaların erek kültürde çeviri, adaptasyon ve intihal çevresinde yeni bir ifade alanı oluşturarak önemli edebî figürlerin konu hakkında anı, tecrübe ve görüşlerini yazıya dökmesini sağlamış olduğu görülmektedir.

5. Sonuç

Türkiye'de çeviri eleştirilerini çalışma nesnesi olarak kullanan çalışmalar genellikle *Tercüme*, *Metis Çeviri*, *Yazko Çeviri* gibi çeviri dergilerine odaklanmakta fakat bu durum gazeteler ve diğer dergiler gibi süreli yayınlarda yayımlanan eleştirilerin göz ardı edilmesine sebep olmaktadır. Bu sebeple, Türkiye odaklı çeviri tarihi literatüründe çeviri

eleştirileri ile ilgili mevcut araştırmaların eleştiri pratiklerini sadece kısmen temsil ettiği belirtilmelidir.

Türkiye’de 1935-1945 yılları arasında çeşitli süreli yayınlarda üretilen ve araştırmalarda geri planda kalmış olan eleştirel metinlerin geniş çeşitliliği, bu metinleri çeviri eleştirisi, inceleme ya da tanıtım gibi bir sınıflandırmaya sokmayı mümkün kılmamaktadır. Çeviri üzerine karikatür ve piyes gibi radikal eleştirel metinler dışında kalan örnekler dahi “çeviri eleştirisi” ya da tanıtım ayrımı kapsamında değerlendirilemeyecek özelliklere sahiptir. Bu çalışma kapsamında, söz konusu dönemdeki eleştiri metinleri için daha kapsayıcı ve Erken Cumhuriyet Dönemi’nin eleştirel zenginliğini yansıtan bir kavram olarak “çeviri üzerine eleştirel metinler” kavramının kullanılması önerilmektedir.

Edebî eleştiri metinlerine paralel olarak, 1940’larda çeviri üzerine eleştirel metinlerde genellikle izlenimci bir eleştiri anlayışı görülse de bu konunun Nusret Hızır, Hasan Âli Yücel, Cemal Nâdir Güler, Peyami Safa gibi birçok isim tarafından eleştirildiği ve söz konusu dönemde eleştiri üzerine yönetsel bir arayış süreci yaşandığı görülmektedir. Buna ek olarak, söz konusu yıllarda çeviri üzerine eleştirel metinler sayesinde erek kültür üzerinde etki bırakan tartışmaların ortaya çıktığı söylenebilir. Örneğin, *Hamlet* vakasında erek kültürde oluşan yeni-eski tiyatro ve Muhsin Ertuğrul’un tiyatro üzerindeki patronajı gibi tartışma konularının ortaya çıkmasının sebebi çevirinin kendisinden çok çeviri üzerine üretilen eleştirel metinlerdir.

Aynı şekilde, Talu tarafından yıllar önce yayımlanmış ve yayımlandığı dönemde erek kültür üzerinde herhangi bir yankı uyandırmamış olan “Sarı Çarşafı Kadın” hikâyesi de, yayımlanmasından yıllar sonra konu ile ilgili bir eleştirmenin intihal iddialarıyla gündeme gelerek 1941 yılı başında Talu’yu ve söz konusu hikâyeyi aşan bir sorgulama ve tartışma ortamının doğmasını sağlamıştır. Konunun hem günlük gazetelerde hem de edebiyat dergilerinde büyük bir ilgi uyandırması ve hakkında birçok eleştirel metin üretilmesi, tartışmaların genel okuyucu kitlesinin de dikkatini çektiğini göstermektedir. Bu vaka, aynı zamanda 1940’lar Türkiye’sinde eleştirmenlerin gündem belirleme potansiyelini gösteren bir örnek olarak da kabul edilebilir. Bu vaka kapsamında, söz konusu intihal iddialarıyla ilgili olarak, günümüze kadar incelenmemiş olan eleştirel metinlerin incelenmesi tercüme, adaptasyon, intihal ve özgünlük konularında çeviri ve edebiyat tarihi açısından önem arz eden verilere ulaşmayı mümkün kılmaktadır. Örneğin, yazıların büyük bölümünde sınırdaki çeviri faaliyetlerini sorunsallaştıran bir tutum göze çarpmaktadır. Hulusi’nin aktardıkları doğruysa, *Haber* gazetesinde çalıştığı dönemde Şerif Hulusi imzasıyla yayımlanmış öyküleri birer gizli çeviri olabilir. Hulusi’nin sözünü ettiği dönem, Vâ-Nû’nün *Haber* gazetesinde çalıştığı 1933-1936 arası dönem olmalıdır. Ayrıca Vâ-Nû’nün uzun yıllar çalıştığı *Akşam* gazetesinde de benzer uygulamaların görülmesi beklenebilir. Bu konunun gelecekte daha detaylı bir araştırmaya konu edilmesi faydalı olabilir.

Son olarak, çeşitli eleştirel metin türleri içerisinde tercüme münakaşaları tek başına odaklanılabilecek dikkat çekici özelliklere sahiptir. Farklı fikirlerin çatıştığı ya da uzlaşmaya çalışıldığı bu tarz metinlerde çeviri hakkında karşıt görüşler daha da belirginleşmektedir. 1935-1945 dönemi süreli yayınlarında çeviri hakkında şimdiye dek inceleme konusu olmamış birçok eleştirel metin bulunmaktadır. Bu metinlerin incelenmesi Türkiye odaklı çeviri, eleştiri ve edebiyat tarihine yeni veriler aracılığıyla katkı sağlayacak ve dönemin daha bütüncül temsiline olanak sağlayacaktır. Çalışmanın incelediği dönemde, çevirmenler eleştirilere bireysel olarak sık sık cevap vermiş ve kimi durumlarda eleştirmen ve çevirmen rollerinin yer değiştirdiği görülmüştür. Son olarak, çalışma konusu edilen 1935-1945 arası dönemde her ne kadar Türkiye’de eleştiri türünün gelişmediği ya da gerçek anlamda bir eleştirmen yetişmediği dönemin edebî şahsiyetleri arasında tartışılmışsa da, bu dönemde Türkiye’de çeviri hakkında eleştirel metin üretme pratiğinin, oldukça zengin ve karmaşık bir yapıya sahip olduğunu iddia etmek mümkündür.

Kaynakça

- Acaroğlu, T. (1941). Dilsiz münekkit. *Varlık*, 11(189), 491.
- Adivar, H. E. (1942). Tenkidi tenkid. *Tercüme*, 3(14), 138-141.
- Arthur, A. (2002). *Literary feuds: A century of celebrated quarrels - From Mark Twain to Tom Wolfe*. New York: Thomas Dunne.
- Atay, F. R. (2010). Türk edebiyatının en büyük fakrı tenkittir! H. F. Es (Der.), *Bugün de diyolar ki* (ss. 67-71). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Baer, B. J. (2017). Translation criticism in newspaper reviews: The rise of readability. M. Woods (Ed.), *Authorizing Translation: The IATIS Yearbook* (s. 12-31). Londra ve New York: Routledge.
- Bedi, S. (1941, 19 Birinciteşrin). Hamlet temsili. *Tasvir-i Efkâr*, s. 2.
- Bengi, I. (1993). Çeviri eleştirisi bağlamında eleştirel bilincin oluşması ve eleştiri, üst-eleştiri, çeviribilim ilişkileri. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 4, 25-50.
- Berman A. (2009). *Toward a translation criticism: John Donne* (F. Massardier-Kenney, Çev.). Kent: Kent State University Press.
- Birkan, T. (2019). *Dünya ile devlet arasında Türk muharriri, 1930-1960*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Blommaert, J. (Ed.). (1999). *Language ideological debates*. Berlin ve New York: Mouton de Gruyter.
- Bogenç-Demirel, E. ve Yılmaz, H. (1998). Tercüme Dergisinde çeviri eleştirisi. *Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi*, 8, 93-103.
- Bogenç-Demirel, E. & Yılmaz, H. (2000). Tercüme/Yazko Çeviri/Metis Çeviri Dergilerinde çeviri eleştirisinin Türkiye serüveni. M. Durak (ed.), *Çeviri Eleştirisi Sempozyum Bildirileri* içinde (s. 12-22). Bursa: TÖMER.
- Bollaert, C. (2019). The Russian thick journal as a discursive space of negotiation: Jean-Paul Sartre's reception in the Soviet Union during the Thaw Era. *Translation and Interpreting Studies*, 14(2), 198-217. doi: 10.1075/tis.00038.bol
- Burian, O. (1936). Edebî eser ve edebî tenkit hakkında. *Yücel*, 3(13), 18-19.
- Çelik, B. (2019). Translation in the Kurdish magazine *Hawar*: The making and legitimization of a cultural identity. *Translation and Interpreting Studies*, 14(2), 283-305. doi: 10.1075/tis.00042.cel
- Córdoba Serrano, M. S. (2019). Periodicals in/and translation in different disciplinary traditions. *Translation and Interpreting Studies*, 14(2), 325-333. doi: 10.1075/tis.00044.cor
- Coşkun, N. S. (1941, 16 Birinciteşrin). Dedikodulu münakaşa sebebiyle: Muhsin Ertuğrul Haklıdır. *Son Posta*, s. 1, 3.

- Daldeniz, E. (2011). Çeviri tartışmaları ve toplumsal bellek. S. Eruz & F. Şan (Ed.), *Çeviribilimden Kesitler: Turgay Kurultay'a bir Armağan* (ss. 101-111). İstanbul: Multilingual.
- Demirkol, N. (2011). Çeviride sadakatin yeni tanımları: Shakespeare'in *A Midsummer Night's Dream*'i için Can Yücel'in *Bahar Noktası* bir ihtimal midir? *Kebikeç*, 32, 187-237.
- Demirtürk, E. L. (1990). Çeviri eleştirisi kuramları ışığında E. Hemingway'in 'Silâhlara Veda' romanı çevirilerinde üslup aktarımı. *Metis Çeviri*, 12, 113-121.
- Diñçel, B. İ. (2007). Çeviri eleştirisinde yorumbilimsel sürecin önemi ve James Joyce'un 'Sürgünler' oyunu bağlamındaki yansımaları. *Mimesis Tiyatro/Çeviri Araştırma Dergisi*, 13, 347-368.
- Dizdar, D. (1992). Metis Çeviride çeviri eleştirisi. *Metis Çeviri*, 20/21, 124-134.
- Dürder, B. (1941). Garip bir hikâye. *Varlık*, 11(180), 280-282.
- Enginün, İ. (2008). *Türkçede Shakespeare*. İstanbul: Dergâh.
- Erer, T. (1965). *Basında kavgalar*. İstanbul: Rek-Tur.
- Ertuğrul, M. (1941). Celâlettin Ezine! Hamlet'e niye geldin, niye çıktın? *Türk Tiyatrosu*, 133, 1-3.
- Ezine, C. (1941, 5 Birinciteşrin). Şehir Tiyatrosunda Shakespeare: Danimarka Prensi Hamlet. *Tasvir-i Efkâr*, s. 2.
- Ezine, C. (1943). Tenkid âhlakı. *Harman*, 9-10, 3.
- Fawcett, P. (2000). Translation in the Broadshets. *The Translator*, 6(2), 295-307.
- Fuat, M. (2014). Bizde eleştiri var mı? *Eleştiri üstüne* (ss. 99-102). İstanbul: YKY.
- Gariper, C. ve Bayraktar, Y. (2017). Eleştirinin ve polemğin kıskacında Nurullah Ataç ve Necip Fazıl. *Söylem Filoloji Dergisi*, 2(2), 194-212.
- Gasca Jiménez, L., Álvarez M. E. ve Fernández, S. (2019). Language and translation practices of Spanish-language newspapers published in the U.S. borderlands between 1808 and 1930. *Translation and Interpreting Studies*, 14(2), 218-242. doi: 10.1075/tis.00039.gas
- Genette, G. (1997). *Paratexts: Thresholds of interpretation* (J. E. Lewin, Çev.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Göknül, S. B. (1940). Tenkide dair. *Yücel*, 11(61), 37-39.
- Göktürk, A. (1986). *Çeviri: Dillerin dili*. İstanbul: Çağdaş Yayınları.
- Güler, C. N. (1937). Garplılışmak. *Yücel*, 5(26), 69.
- Güler, C. N. (1938a) Bay münekkid tenkid etmek için eser arıyor. *Yücel*, 7(39), 117.
- Güler, C. N. (1938b). Tercümeleler. *Yücel*, 8(44), 63.
- Güler, C. N. (1941a). Bizde tenkit. *Yücel*, 12(68-69-70-71), 87.
- Güler, C. N. (1941b, 2 Aralık). Hamlet'in en son perdesinden bir sahne. *Akşam*, s. 1.
- Güler, C. N. (1944). [Karikatür]. *Yücel*, 17(98), 103.

- Güler, C. N. (1945). San'at ve fikir hırsızısı. *Yücel*, 13(102), 63.
- Hacıbrahimoglu, I. Ç. (2012). *Cumhuriyet ve hümanizma algısı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Hewson, L. (2011). *An approach to translation criticism: Emma and Madame Bovary in translation*. Amsterdam ve Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Hızır, N. (1941a). Tercümeyle dair yazılar hakkında. *Tercüme*, 2(9), 265-268.
- Hızır, N. (1941b). Tercüme tenkitlerine dair. *Tercüme*, 2(10), 359-360.
- Hızır, N. (1943). Tercüme tenkitleri hakkında. *Tercüme*, 4(20-21), 177-178.
- Hulusi, Ş. (1941). Bir adaptasyon çıraklığı, telifi tercüme diye yutturma, ve Saire. *Varlık*, 11(185), 394-396.
- Karaca, E. (2008). *Türk basınında kalem kavgaları*. İstanbul: Bizim Kitaplar.
- Karaca, E. (2017). *Türk edebiyatında kavga*. İstanbul: Kibebe.
- Karantay, S. (1987). Çeviri eleştirisi: Sorunlar, ilkeler, uygulamalar. *Metis Çeviri*, 1, 49-56.
- Karay, R. H. (2014). "Uydurmacılık"u önlemek için. Tuncay Birkan (Haz.), *Memleket Yazıları 3: Edebiyatı Öldüren Rejim* (ss. 71-72). İstanbul: İnkılâp Yayınları.
- Kasap, N. ve Salman, Y. (1988). Sontag'ın Çin'e bir yolculuk tasarısı. İki çeviri-iki yaklaşım. *Metis Çeviri*, 5, 154-160.
- Kaygılı, O. C. (1941, 30 İkinciteşrin). Hamlet ve Kel Hasan. *İkdam*, s. 3.
- Kemppanen, H. (2011). Pamphlet or scholarly work? Book reviews and determining the place of a translation. P. Kujamäki et al. (Ed.), *Beyond borders: Translations moving languages, literatures and cultures* (ss. 145-162). Berlin: Frank & Timme.
- Kısakürek, N. F. (1941a, 13 Birinciteşrin). Hamlet. *Son Telgraf*, s. 1.
- Kısakürek, N. F. (1941b, 27 Birinciteşrin). Yolda düşündüklerim: Şaheserleri tercümeyle dair. *Son Telgraf*, s.1.
- Kısakürek, N. F. (2010). Münekkid. *Çerçeve 2* (s. 61). İstanbul: Büyük Doğu.
- Korkut, S. ve Şahinbaş, İ. (1942). Hamlet tercümesi. *Tercüme*, 2(12), 527-529.
- Koskinen, K. ve Paloposki, O. (2003). Retranslations in the age of digital reproduction. *Cadernos de Tradução*, 1(11), 19-38.
- Lambert, J. (1991). In quest of literary world maps. H. Kittel & A. P. Frank (Ed.), *Interculturality and the Historical Study of Literary Translations* (ss. 133-144). Berlin: Schmidt.
- Li, B. (2019). Serialized literary translation in Hong Kong Chinese Newspapers: A case study of *The Chinese Mail* (1904-1908). *Translation and Interpreting Studies*, 14(2), 306-324. doi: 10.1075/tis.00043.li

- Lovett, D. (2019). The politics of translation in the press: Siegfried Kracauer and cultural mediation in the periodicals of the Weimar Republic. *Translation and Interpreting Studies*, 14(2), 265-282. doi: 10.1075/tis.00041.lov
- Meier, C. (2008). Reviewing and criticism. M. Baker & G. Saldanha (Ed.), *Routledge Encyclopedia of Translation Studies* (2. Baskı) (ss.236-241). Londra ve New York: Routledge.
- MR (1936). Bizde tenkit. *Yücel*, 3(16), 182.
- Nayır, Y. N. (1940). Hümanizma ve milli ruh. *Varlık*, 10(163), 473-474.
- Nayır, Y. N. (1941). Gürültü uyandıran bir yazı. *Varlık*, 11(183), 356-357.
- O'Connor, A. (2019). Translation in nineteenth-century periodicals: Materialities and modalities of communication. *Translation and Interpreting Studies*, 14(2), 243-264. doi: 10.1075/tis.00040.oco
- Ozansoy, H. F. (1941, 15 Birinciteşrin). Tiyatro âlemimizdeki hadise: Muhsine ve Celâleddin Ezine'ye açık mektub. *Son Posta*, s. 1, 3.
- Özcan, M. (2008). İstanbul Şehir Tiyatrosu'nda 1941 yılında oynanan *Hamlet* piyesinin sebep olduğu tartışma ve davalar. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 24, 7-101.
- Özdilek, H. (2013). *Tercüme Dergisi ve Türkiye'deki çeviri eleştirisi serüvenine katkıları* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Özmen, C. (2016). *The Periodical as a site of translational inquiry into Hollywood-driven vernacular modernism: The Turkish film magazine Yıldız (1938-1954)* (Yayımlanmamış doktora tezi). Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.
- Özmen, C. (2018). Mâbadı (devamı) car... Osmanlı/Türk kültür repertuarında çeviri tefrika roman. *Journal of Turkish Studies*, 49, 281-294.
- Paker, S. (1983). Çeviride 'yanlış/doğru' sorunu ve şiir çevirisinin değerlendirilmesi. *Yazko Çeviri*, 13, 131-139.
- Paker, S. (1988). Çeviri eleştirisinin kuramla ilişkisi üzerine bazı düşünceler. *Metis Çeviri*, 4, 116-121.
- Paker, S. (2014). Terceme, te'lif ve özgünlük meselesi. H. Aynur, M. Çakır, H. Koncu, S. S. Kuru & A. E. Özyıldırım (Ed.), *Metnin Hâlleri: Osmanlı'da Telif, Tercüme ve Şerh* (ss. 36-71). İstanbul: Klasik Yayınları.
- Paloposki, O. (2012). Translation Criticism. Y. Gambier & L. van Doorslaer (Ed.), *Handbook of Translation Studies Vol. 3* (ss. 184-190). Amsterdam ve Philadelphia: John Benjamins.
- Rado, Ş. (1941, 21 Teşrinievvel). Hamlet münakaşaları üzerine Profesör Halide Ediple bir konuşma. *Akşam*, s. 5.
- Reiss, K. (2000). *Translation criticism – The potentials and the limitations* (E. F. Rhodes, Çev.). Londra ve New York: Routledge.
- Safa, P. (1938). Tenkide dair bir münakaşa. *Varlık*, 5(117), 713-714.

- Safa, P. (1941a, 14 Birinciteşrin). Tiyatromuzun hali ne olacak? *Tasvir-i Efkâr*, s. 1.
- Safa, P. (1941b, 21 Birinciteşrin). Mevzuumuz tiyatrodur. *Tasvir-i Efkâr*, s. 1-2.
- Sarı Çarşafılı Kadın: Ercüment Ekrem iddia ve münakaşalara cevap veriyor. (1941, 9 Şubat). *Yeni Sabah*, s. 1, 5.
- Sedes, İ. S. (1941a, 27 Birinciteşrin). İstanbul Üniversitesi Edebiyat Şubesi Seminer mesaisinin ilk semeresi: Hamlet üzerine bir inceleme denemesi [I]. *İkdam*, s. 1, 3.
- Sedes, İ. S. (1941b, 28 Birinciteşrin). İstanbul Üniversitesi Edebiyat Şubesi Seminer mesaisinin ilk semeresi: Hamlet üzerine bir inceleme denemesi [II]. *İkdam*, s. 1-2.
- Sedes, İ. S. (1941c, 30 Birinciteşrin). İstanbul Üniversitesi Edebiyat Şubesi Seminer mesaisinin ilk semeresi: Hamlet üzerine bir inceleme denemesi [III]. *İkdam*, s. 1, 3.
- Sedes, İ. S. (1941d, 31 Birinciteşrin). İstanbul Üniversitesi Edebiyat Şubesi Seminer mesaisinin ilk semeresi: Hamlet üzerine bir inceleme denemesi [IV]. *İkdam*, s. 1, 3.
- Sedes, İ. S. (1941e, 1 İkinciteşrin). İstanbul Üniversitesi Edebiyat Şubesi Seminer mesaisinin ilk semeresi: Hamlet üzerine bir inceleme denemesi [V]. *İkdam*, s. 1, 3.
- Sedes, İ. S. (1941f, 17 İkinciteşrin). Hala o mektup: Hamlet tercümesi. *İkdam*, s. 1, 3.
- Selener, N. (2001). Komik-i Şehir Kel Hasan Efendi. *Bütün Dünya*, (2001/3), 91-93.
- Tahir-Gürçağlar, Ş. (2005). *Kapılar: Çeviri tarihine yaklaşımlar*. İstanbul: Scala Yayıncılık.
- Tahir-Gürçağlar, Ş. (2008). *The politics and poetics of translation in Turkey, 1923-1960*. Amsterdam ve New York: Rodopi.
- Tahir-Gürçağlar, Ş. (2010). Scouting the borders of translation: Pseudotranslation, concealed translations and authorship in twentieth-century Turkey. *Translation Studies*, 3(2), 172-187. doi: 10.1080/14781701003647384
- Tahir-Gürçağlar, Ş. (2019). Periodical codes and translation: An analysis of *Varlık* in 1933-1946. *Translation and Interpreting Studies*, 14(2), 174-198. doi: 10.1075/tis.00037.tah
- Tanpınar, A. H. (1939). Tercüme meselesi. *Varlık*, 7(142), 335-336.
- Tenkid meselesi üzerinde bir münakaşa. (1938). *Varlık*, 5(116), 697-699.
- Tökin, F. (1940). Türk Rönesansı. *Varlık*, 11(169), 42.
- Toury, G. (1995). *Descriptive translation studies - and beyond*. Amsterdam ve Philadelphia: John Benjamins.
- Tural, Ş. (2006). Türk edebiyatında eleştiri: Cumhuriyet devri. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 4(8), 259-310.
- Uçarol, T. (2003). 'Bizde eleştiri yoktur!' Tartışması. *Hece Aylık Edebiyat Dergisi* [Eleştiri Özel Sayısı], (77-78-79), 528-544.
- Ulunay, R. C. (1941a, 15 Birinciteşrin) Hamlet mi hamle et mi? *Tan*, s. 3.

Ulunay, R. C. (1941b, 24 Sontęşrin). Edebî heyet bahsi. *Tan*, s. 3.

Ulunay, R. C. (1941c, 15 Sontęşrin). Ali ile Veli. *Tan*, s. 3.

Ünal, H. ve Diri, S. (Ed.). (2018, Haziran-Ağustos). Türk edebiyatında polemikler [Özel Sayı]. *Hece Aylık Edebiyat Dergisi* (258/259/260).

[Uşaklıgil], V. H. (1935). Türkçe ve Edebiyat dersleri hakkında düşünceler. *Varlık*, 2(39), 230-231.

Van den Broeck, R. (1985). Second thoughts on translation criticism. A model of its analytic function. T. Hermans (Ed.), *The Manipulation of Literature: Studies in Literary Translation* (ss. 54-62). Londra ve Sidney: Croom Helm.

Van Doorslaer, Luc. (2011). The relative neglect of newspapers in translation studies research. A. Chalvin, A. Lange & D. Monticelli (Ed.), *Between Cultures and Texts: Itineraries in Translation History* (ss. 35-34). Berlin: Peter Lang.

Venuti, L. (1995). *The translator's invisibility: A history of translation*. Londra ve New York: Routledge.

Yetkin, S. K. (1938). Tercüme ve sanat. *Oluş*, 1(15), 226.

Yücel, H. Â. (1938). Edebiyatımızda tenkid. *Varlık*, 5(118), 730.